

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

OĞUZ GRUBU TÜRK DİLLERİNDE SORU YAPILARI

Tuba KAYA

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

OĞUZ GRUBU TÜRĐ DİLLERİNDE SORU YAPILARI

Tuba KAYA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Tuba Kaya tarafından hazırlanan "Oğuz Grubu Türk dillerinde Soru Yapıları" başlıklı bu çalışma 24. 06. 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Başkan)

Doç. Dr. Mevlüt ERDEM (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Sıdıka DURSUN

Yukardaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

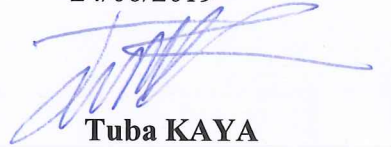
Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

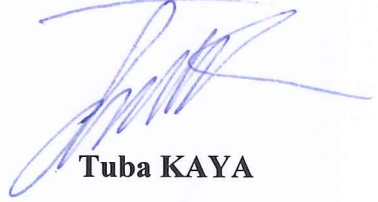
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

24/06/2019

Tuba KAYA

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Mevlüt ERDEM danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Tuba KAYA

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam ve yüksek lisan eğitimim boyunca bilgisi ve deneyimlerini esirgemeyen tez danışmanım sayın Doç. Dr. Mevlüt ERDEM'e rehberliği, katkıları ve destekleri için teşekkür ederim.

Yüksek lisan eğitimimde değerli katkıları bulunan bölüm hocalarım Prof. Dr. Nurettin DEMİR, Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR, Doç. Dr. İbrahim AYDEMİR'e teşekkür ederim.

Maddi ve manevi olarak beni destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

KAYA, Tuba. *Oğuz Grubu Dillerinde Soru Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019

Bu çalışmada genel olarak dünya dillerinde ve Türkçe, Gagavuzca, Türkmence ve Azericeyi kapsayan Oğuz Grubu Türk Dillerindeki soru yapıları incelenmektedir. Sorular hem morfolojik, sentaktik yapılar hem de semantik işlevleri, bağlam göre kazandıkları işlevler bakımından değerlendirilmiştir. İlk olarak soru yapıları terminolojik, tipolajik olarak incelenip evet/hayır soruları ve içerik soruları olarak sınıflandırılmıştır. Sonra tipolojik olarak Oğuz Grubu Türk Dillerindeki evet/hayır soru cümleleri sınıflandırılmış ve detaylıca betimlenmiştir. Ayrıca soru ekinin bu cümlelerdeki yeri, vurgu işlevi ve bağlama göre soru yapan diğer yapılar incelenmiştir.

İçerik sorularındaki soru sözcüklerinin gramatik işlevleri ve bağlama göre kazandıkları pragmatik kullanımları işlenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Türkçe, Gagavuzca, Türkmence, Azerice, soru yapıları, soru eki, soru sözcüğü

ABSTRACT

KAYA, Tuba.2019. Interrogatives in Oghuz Grup Languages of Turkic, Master Thesis, Ankara

This article is a descriptive study of interrogative structures in world languages and in Oghuz Group of Turkic Languages . The interrogative structures were examined in terms of both their morphosyntactic and syntactic structures and their semantic and discourse functions within the scope of this study. Firstly, interrogative sentences in Oghuz Group of Turkic Languages were classified on a typological basis and described in detail. Also, the place of the interrogative particle in the sentence, grammatical functions of interrogative words and their discourse-pragmatic values were mentioned.

Key Words

Turkish, Gagauz, Turkmen, Azerbaijani, interrogatives, interrogative particle , interrogative words

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTAMALAR DİZİNİ	x
ÖZET	1
1. BÖLÜM: TEORİK, TERMINOLOJİK VE TİPOLOJİK ZEMİN	3
1.1. SORU	3
1.2. EVET/ HAYIR SORUSU	4
1.2.1. Nötr Evet/Hayır Sorusu.....	5
1.2.2. Doğrulama/Onay İsteyen Evet/Hayır Sorusu.....	5
1.2.3. Alternatif Evet/Hayır Sorusu.....	6
1.2.4. Aktarma/Eko Evet/Hayır Sorusu.....	7
1.2.5. Tonulu Evet/Hayır Sorusu.....	7
1.2.6. Cümlede Soru Ekinin Yeri.....	8
1.2.7. Evet/Hayır Soruları ve Vurgu.....	8
1.3. İÇERİK SORULARI	8
1.3.1. Soru Sözcüklerinin Önemli Özellikleri.....	9
1.3.2. Birden Fazla Soru Sözcüğünün Aynı Cümlede Kullanımı.....	11
1.3.3. Soru Yapan Formların Farklı Kullanımları.....	11
1.3.4. Retorik Sorular.....	12
2. BÖLÜM: TÜRKÇE, GAGAVUZCA, TÜRKMENÇE VE AZERİÇEDE EVET/HAYIR SORU YAPILARI	13

2.1. EVET/HAYIR SORUSU	13
2.1.1. Nötr Evet/Hayır Sorusu.....	14
2.1.2. Doğrulama/Onay İsteyen Evet/Hayır Sorusu.....	15
2.1.3. Alternatif Evet/Hayır Sorusu.....	16
2.1.4. Aktarma/Eko Evet/Hayır Sorusu.....	17
2.1.5. Tonlu Evet/Hayır Sorusu.....	19
2.1.6. Cümlelerde Soru Ekinin Yeri.....	19
2.1.7. Soru Eki ve Vurgu.....	22
2.1.8. Soru Eki Dışındaki Soru Yapan Diğer Ekler ve Enklitikler.....	22
3. BÖLÜM:TÜRKÇE, GAGAVUZCA, TÜRKMENÇE VE AZERİÇEDE İÇERİK SORU YAPILARI	24
3.1. İÇERİK SORULARININ GENEL ÖZELLİKLERİ	24
3.2. SORU SÖZCÜKLERİ	25
3.2.1. Kim.....	26
3.2.2. Ne.....	28
3.2.3. Nere-.....	30
3.2.4. Hangi.....	33
3.2.5. Kaç.....	35
3.2.6. Ne Kadar.....	37
3.2.7. Ne Zaman.....	38
3.2.8. Neden/Niye/Ne İçin.....	40
3.2.9. Nasıl.....	41
3.2.10. Soru Kelimeleri ve Vurgu.....	44
3.2.11. Çoklu Soru Sözcüklerinin Beraber Kullanımı.....	44
3.2.12. Aktarma/Eko İçerik Soruları.....	45
3.3. SORULARDA EDAT KULLANIMI	45
3.3.1. Hani.....	45
3.3.2. Acaba.....	46
3.3.3. Yoksa.....	47
3.3.4. Bakalım.....	47
3.4. SORU YAPAN FORMLARIN FARKLI KULLANIMI	48

3.5. ANLATILARDA KULLANILAN RETORİK/SANATSAL SORU FORMLARI	50
SONUÇ	52
KAYNAKÇA	54
TARANAN METİNLER	56
EK1	58
EK2	59

KISALTAMALAR DİZİNİ

A	Azerice
E/H	Evet/Hayır
G	Gagavuzca
OGTD	Oğuz Grubu Türk dilleri
T	Türkçe
TT	Türkmençe/Türkmen Türkçesi

GİRİŞ

Öğrenme, eksik bilgileri tamamlama, mevcut bilgiyi teyit etme ihtiyacı sonucu dillerde gelişen soru yapılarının dilbilgisel özellikleri, işlevleri dil bilimcilere geniş bir araştırma malzemesi sunmaktadır.

Soru yapıları yabancı kaynaklarda sentaksın üç ana bölümlerinden (bildirme, soru, emir) birini teşkil etmektedir. Türkçe bir bütün olarak soru yapılarını incelenmesi ihmal edilen bir alandır. Dilbilgisel çalışmalarda ekler, sıfatlar, zamirler veya zarflar vb. konusunda alt başlık olarak kısmi ve parça parça olarak işlenmektedir. Bu çalışmada soru yapıları sentaks ve morfoloji boyutunda ele alınmıştır.

Çalışmadaki bir amacımız önce soru yapılarının tipolojik olarak sahip oldukları özellikleri, işlevleri belirleme ve sonra bunların karşılığını Oğuz Grubu Türk dillerindeki (OGTD) soru yapılarında incelemenin yanında sahip olunan farklılıkları belirlemektir. Başka bir amacımız da OGTDdeki soru yapılarının benzer ve farklılaşan boyutlarını belirlemektir. Ve belirlenen verilerden hareketle varsayımlar üretmektir.

Çalışma alanımızın içine dahil olan Oğuz Grubu Türk dilleri; Türkçe, Azerice, Türkmençe ve Gagauzcadır. Bunlardan Gagauzca, Türkiye Türkçesi, Azerice batı kolunu oluştururken Türkmençe de grubun doğu kolunda kalmaktadır (Johanson 2006: 82).

Çalışmada soru yapılarıyla ilgili varsayımları, kullanımları, benzerlik ve farklılıkları desteklemek için Oğuz Grubu Türk Dillerinden oluşan veriler toplanmış ve tasnif edilmiştir. Türkiye Türkçesi için veri toplanmamış, ana dilin verdiği sezgiye dayalı olarak Türkiye Türkçesi örnekleri kurgulanmıştır. Diğer Türk dilleri için o dillere ait tez, gazete, ders kitabı, gramer vb. çeşitli kaynaklara başvurulmuştur. Taranan metinlerin kaynakçaları tezin sonuna eklenmiştir. Anlaşılamayacağı düşünülen örnek cümleler asıllarından sonra Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Örneklerde, cümlenin soru yapıları ile ilgili öğeleri ve dizimleri, öğelere gelen ekler kısmi olarak işlenmiştir. Soru yapıları ile ilgili ekler sadece tire ‘-’ işareti ile ayrılarak gösterilmiştir. Tüm terim, kavramlar ve yapılar açıklanmamış, işlenmemiştir. Bazı terimlerin İngilizce terminolojideki karşılıkları parantez içinde verilmiştir.

Kullanılan metinlerde, seslerin gösterilmesi konusunda bir birlik yoktur; aynı ses için farklı gösterimler kullanılmıştır. Çalışmamızda soru yapısını fonolojik boyutunu inceleme amacı güdülmendiğinden kullanılan örnekler, geçtiği eserdeki gibi yazılmıştır.

Çalışma Giriş ve Sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümünde soru yapısının teorik, terminolojik ve tipolojik zemini üzerinde durulmuştur. Soru işlemcileri belirlenmiş ve ayırt edici özellikleri betimsel olarak tanıtılmıştır. Belirlenen soru işlemcileri ile soru yapıları arasında ayrımlar yapılarak bu yapılar belirginleştirmeye çalışılmıştır. Ve incelemeler sonucu iki ana soru yapısı belirlenmiştir ve bu doğrultuda çeşitli alt başlıklar oluşturularak konu işlenmiştir. İşlenen yapının anlaşılır olabilmesi için Türkçe örnekler ile desteklenmiştir.

İkinci bölümde; iki ana soru yapısından biri olan ve soru işlemcisinden biri olan soru eki ile meydana gelen evet/hayır soru yapısı tipolojik özellikler doğrultusunda Türkçede, Gagavuzcada, Türkmencede ve Azericede incelenmiştir. Soru eki, grubun üyelerinde alınan örnek cümleler üzerinden sentaks ve morfoloji bağlamında benzerlikler farklılıklar belirtilerek özellikleri ve işlevleri incelenmiştir. İlâveten soru formu olmayan ancak soru işlemi gerçekleştiren formlar da kısmi olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; ana soru yapılarından ikisi olan ve soru sözcükleri ile meydana gelen içerik soruları Türkçede, Gagavuzcada, Türkmencede ve Azericede işlenmiştir. Soru sözcükleri farklı sözcük sınıflarına ait olsalar da yapını sistemli bir şekilde ifade edilmesi için bir arada işlenmiştir. Soru yapısının Türkçedeki görünümü verilerle grubundaki diğer üç dildeki görünümü veya karşılıkları üzerine durulmuştur. Bahsedilen mesele ile ilgili dört dilden örnekler alt alta verilmiştir. Tüm dillerdeki soru yapıları, belirgin özellikleri bakımından değerlendirilmiş olup ayrıntıya girilmemiştir. Soru yapılarının yapısal görünümü ve anlamsal görünümü betimlenerek incelenmiştir. Aynı zamanda sözcük formunda olan ancak soru sözcüğü olmayan formların soru yapımında kullanımları da incelenmiştir.

1. BÖLÜM

TEORİK, TERMİNOLOJİK VE TİPOLOJİK ZEMİN

1.1.SORU

İnsan dil aracılığıyla ihtiyacı olan bilgiyi edinme istediğini, bilip de doğrulatma isteğini ya da alternatif olarak bazı durumlarda sahip olduğu sınırlı bilgisini genişletme yani meselenin tamamını öğrenme (Dixon 2012: 377) isteğini soru ile karşılayabilir. Soru sormak için hepsinde olmasa da dillerin çoğunda bazı özel araçlar (Seimund 2001: 1010) gelişmiştir.

Dillerin dilbilgisi yapısının soru sorma yöntemlerini içermesi, soru formlarının ve cevap formlarının insanlar arası ilişkiyi/ etkileşimi sağlayan dilin önemli bir parçası (Lockwood 2002: 266) olmasından kaynaklanır. Üç (Krifka 2011: 1744), (Seimund 2011: 1011) tane olduğunu ifade edenler olsa da soru yapıları temelde iki (Kroeger 2005: 203), (Lockwood 2002: 266) prototip sergiler.

(1) Evet/Hayır soruları veya Kutuplu sorular (Yes/no questions, polar questions)

(2) İçerik soruları (Content questions)(Dixon 2005: 377) veya bilgi soruları (information questions)ya da tamamlayıcı sorular (Lockwood 2002: 266) veya öge/bileşen soruları (constituens question) (Krifka 2011: 1744)

(3) Alternatif sorular (Krifka 2011: 1744), (Seimund 2011: 1011) -evet/hayır soru yapısının kapsamına giren soru yapısıdır ve kimi zaman ayrı bir soru prototipi olarak ele alınır-

Tipolojik olarak iki soru yapısı için yedi temel işaretleyici/ yapım stratejisi izlenir:

1) tonlama

2) soru ekleri

3) soru etiketleri/eklentileri (interrogative tags)

4) öge dizilişi

- 5) Soru/sorgulayıcı hal çekimi (interrogative mood inflection)(Dixon 2012:385-389)
- 6) alternatif/ayrık yapılar (disjunctive constructions) (X or Y)
- 7) soru sözcükleri (Seimund 2001: 1011).

1. 2. EVET/HAYIR SORUSU

Evet/hayır sorusu, temelde bilginin reddini ve onayını veya daha betimsel bir ifadeyle bir savın/iddianın olumlu karşılığını/tasdikini ya da olumsuz karşılığını/ reddini (Lockwood 2002: 266) ister ve olası cevaplarına bağlı olarak bu adlandırma gelişmiştir. Bu sorular cevap olarak sadece red ve onay ifadeleri istedikleri için olası cevap dizisine kapalıdırlar ve kapalı sorular (Kroeger 2005:203) olarak da ifade edilirler. Evet/hayır sorularında yaygın olarak altı gramatik/dilbilgisel araç soru işaretleyicisi olarak kullanılır:

1) Tonlama

2) Ek

Bu kitabı okudun mu?

3) Öge dizilişinde değişim/değişiklik (Kroeger 2005: 203)

Did you read this book

4) Etiket ekleme

You read this book, didn't you, 'Bu kitabı okudun mu, değil mi?'

5) Sorgulayıcı hal çekimi

abaO ti-kab-ini?

fish 2sg-eat-polar.interrogative:fem

Did you eat fish? (Güney Arizona Jarawara) (Dixon 2012:388)

abaO ti-kab-ibana?

fish 2sg-eat-future:polar.interrogative:fem

Will you eat fish? (Güney Arizona Jawara) (Dixon 2012:388)

6) Alternatif sunma (Seimund 2011: 1012).

Did you read this book or the other? ‘Bu kitabı mı yoksa ötekini mi okudun?’ Tipolojik olarak e/h sorusu yapımında tonlama, soru ekileri, etiketler/eklentiler (tags) - çok yaygın stratejilerdir ve neredeyse bütün dillerde örnekleri bulunabilir-, alternatif (X or not X) ve öge diziminde farklılık -nadirdir ve bu soru yapısı Avrupa dilleri ile ilişkilidir-, soru/sorgulayıcı hal çekimi - Eskimo gibi çok bireşimli (polysynthetic) dillerde (Seimund 2011: 1012)) ve Güney Amazonia'dan Jarawara dilinde üç sorgulayıcı hal eki kaydedilmiştir. Dışıl genel bir evet/hayır sorgulayıcı fiil üzerinde -ini eki, gelecekteki bir evet/hayır sorgulayıcı -ibana kullanır ve bir içerik sorgulayıcı -ri vardır. (Dixon 2012:388)-.

E/h sorusunun birbirinden farklılaşan modelleri vardır. Bu farklılıklar soru soranın cevap beklentisine, tavır ve tutumuna, muhattabın tavır ve tutumuna (Dixon 2012: 396) göre değişiklik gösterebilir: (i) nötr evet/hayır sorusu, (ii) tonlu evet/hayır sorusu, (iii) onay/doğrulama (ya da etiketli/eklentili) evet/hayır sorusu, (iv) aktarma/eko evet/hayır sorusu, (v) alternatif evet/hayır sorusu

1.2.1 Nötr Evet/Hayır Sorusu

Nötr e/h soru tipinin nasıl olmadığını ifade etmek nasıl olduğunu ifade etmekten daha açıklayıcı olacaktır. Nötr veya doğrudan evet/hayır sorusu oluşturulurken bir etikete veya bir alıntıya veya herhangi bir alternatif sunma gibi herhangi bir dilbilgisel işleme tabii tutulmayan direkt bir evet/hayır sorusu biçimidir ve evet ya da hayır olacak cevaba karşı tarafsızlık tutumu gösterir.

Tipolojik olarak soru cümlesi alıntı, alternatif, etiket içermez: *Arkadaşın akşam eve gelecek mi?*

1.2.2 Doğrulama/Onay İsteyen Evet/Hayır Sorusu

Doğrulama veya onaylama anlamları oluşturabilen kelimeleri içeren etiketler ile yapılan sorulardır. Amaç sahip olunan bilgiyi doğrulamak veya onaylatmaktır.

O Tokyo’ya gitti, değil mi?

Kapı zili çaldı, değil mi?

Annem geldi, öyle (değil) mi?

Birçok dilde bu etiketler soru ekiyle hem anlam bakımından hem de cümle düzeni bakımından yakından ilişkilidir, soru eki soru etiketinin bir parçası gibi kullanılır (Seimund 2011: 1015), soru etiketleri negatif ve pozitif olarak iki şekilde görülür.

Negatif etiketler Türkçe *değil mi* ya da İngilizce *isn't* vb. olumsuz yapıları örnek verilebilir ve negatif etiketli e/h sorusu için pozitif bir cevap öngörülür.

A: Çok güzel bir tablo, değil mi?

B: Evet.

Pozitif etiketler genellikle olumsuz olmayan bir koşul ya da *doğru* ifadesi ile ilişkili kelimeler içerir ve pozitif etiketli e/h sorular için negatif cevapların (Seimund 2011: 1015) yanında pozitif cevaplar da ihtimal dahilindedir.

A: Yurttan ayrılıyormuşsun, doğru mu?

B: Hayır

B: Evet

1.2.3 Alternatif Evet/Hayır Sorusu

Dillerde evet/hayır sorusu, iki farklı alternatifi bir arada muhatabın birini seçmesi için sunma işlemiyle yapılır. Alternatif evet/hayır sorusu (i) *X-not-X* 'X mi, X değil mi', (ii) *X or Y* 'X mi, Y mi' şeklinde kodlanabilecek iki yapı sergiler.

X-not X 'X mi, X değil mi' yapısında bir bildirme cümlesinin yüklemi ve bu yüklem olumlu ya da olumsuz formu alternatif olarak kullanılır: '*Yarın okula gidecek mi, gitmeyecek mi?*'

İkinci yapı *X or Y* 'X mi, Y mi' yapısında yüklem hariç cümlelerin öğelerinin alternatif olarak soru eki ile sunulduğu yapılardır. İsteğe bağlı olarak iki ayrı soru ekli yapı '*or*',

'*yoksa*' şeklindeki ifadeler ile bağlanabilir : '*Ahmet kitap okumayı mı, (yoksa) dergi okumayı mı sever?*', '*Ahmet mi yoksa Mehmet daha güçlü?*'. Bu sorular cevap beklentisi bakımından önyargılı değildir (Seimund 2011: 1016) yani nötrdür.

1.2.4 Aktarma/Eko Evet/Hayır Sorusu

Aktarma/eko e/h sorusu bir önceki bildirme ve soru cümlesini aktarılmasıyla meydana gelir. Bir önceki bildirme cümlesine ya da soru cümlesine karşı bir tepki (Seimund 2011: 1026) ve tipik olarak şaşkınlık ifade eder ve bu doğrultuda anlaşılana teyit etmek için eko sorular meydana getirilir. İki biçim sergiler: (i) bildirme cümlesine tepki olarak eko soru, (ii) soru cümlesine tepki olarak eko soru.

Bildirme cümlesine tepki olarak oluşan eko soruları bir önceki bildirme cümlesi hakkında ya şaşkınlık ya da anlayamama veya duyamama ifade eder ve doğrulma veya onay istemek için kullanılır; *Ankaraya uçuyorum mu dedin?*

Soru cümlesine tepki olarak oluşan eko sorular ya sorunun doğru olarak anlaşılıp anlaşılmadığını anlamak ya da uygun cevabı bulmak için zaman kazanmak amacı için kullanılır;

A: Nereye gidiyor?

B: Nereye gidiyor mu? / Nereye gidiyor mu dedin?

1.2.5 Tonlu Evet/Hayır Sorusu

Cümlelerin anlamına, içerdiği mesaja uygun biçimde ses titreşimlerinin yükselip alçalmasına tonlama adı verilir (Eker 2012: 110). Ton yükselebilir, düşebilir, sabit kalabilir.

E/h sorusu için kullanılan tonlama çok çeşitli olsa da soru yapan tonlamanın tipik olarak cümle sınırının sonunda sesin yükselmesi şeklinde bir görüntü sergilediği görülür.

Dünya dillerinde cümle sonuna doğru yükselen bir sesle ile tonlamalı e/h sorusu yapımı yaygın bir eğilim gibi olsa da sınırın başına doğru seste yükselme ile e/h sorusu yapımı da bazı dillerde görülür (Seimund 2011: 1013).

1.1.6 Cümlede Soru Ekinin Yeri

Soru eki için tipolojik olarak dünyadaki dillerde en yaygın pozisyon ya cümle başı – İngilizce da olduğu gibi- ya da cümle sonudur, ancak cümle sonu daha çok yaygındır (Seimund 2011: 1014).

Did my father water the seedlings?

Babam fideleri suladı mı?

1.2.7 Evet/hayır Soruları ve Vurgu

Vurgu, herhangi bir sözcenin parçasının diğer parçalara göre daha baskılı ve güçlü biçimde söylendiği (Eker 2012: 110) odak işlemcisidir. Evet/hayır sorularında odaklama işlemi dillerin vurgulama özelliklerine göre değişir.

Evet / hayır-sorularında odaklama işlemi için İngilizcede sadece tonlama kullanılırken diğer dillerde, tonlamaya ek olarak ya morfoloji ya da sözcük sırası (word-order) kullanılır. Tonlama artı morfoloji kombinasyonu Türkçede, tonlama artı sözcük sırası İspanyolcada (Givon 2011:297) görülür.

1.3 İÇERİK/BİLGİ SORULARI

İçerik soruları belli bir bilgi boşluğunun işaretlerini taşır ve ayrıntılı bilgi istedikleri için bu şekilde adlandırılırlar.

Tipolojik olarak içerik soru yapılarının işlemcileri özel soru biçimbirimleridir (Dixon 2012: 377) . Bunlar hem soru fiilleri (Krifka 2011: 1744),(Dixon 2012: 417- 419) - Tuvaca soru fiili *qanča*- 'to do what' , *Qančap tur?* 'What is X doing?', *Qančaldij?* 'What did you do?' (Aydemir 2015:119)- hem de soru sözcükleri şeklinde bulunur. Soru sözcükleri İngilizce *Wh-words* olarak adlandırılan ifadelere (what, who, why vb.) karşılık gelen formlardır (Dixon 2012: 409). Bu soru prototipi kapsamına giren üçüncü işlemci soru hali ekidir (interrogative mood suffixes)- Jarawara dilinde içerik soruları için özel soru hali eki –ri vardır:

himataO ti-kaba-ri?

What 2sg-eat-content.interrogative:fem

What did you eat? (Dixon 2012: 400)-.

Bir içerik sorusunda soru soran bir meselenin tamamını anlayabileceği bilgiyi açığa çıkarmayı bekler. Sorgulama amaçları konuyla ilgili olan objeler ve katılımcılara dair, ya da daha çok zamansal veya mekânsal ayrıntıların bilgilerine dair, ya da amaç ve uygulama/meydana gelme biçimi/tarzı gibi bir meselenin tanıtılması/betimlenmesine dair olabilir (Seimund 201: 1015).

Soru sözcükleri karakteristik olarak kişiler, cansız nesnelere, zaman, yer, yön (circumstances) (Seimund 2001: 1012), miktar (bu sayılabilenler için farklı sayılamayanlar için farklı olabilir) bilgisini, sınırlı bir grup içinde tekrar sınırlı bir gurubu seçimini, olayların veya olguların nedenlerini ve meydana geliş şekillerini ya da nesnelere biçimlerinin tarifini isteyen dilbilgisel formlardır.

Soru sözcüklerinin cümledeki yeri çeşitlilik göstermektedir. Bilinmeyen bilginin yerinde ya da bilginin özel bir detayının yerinde (Seimund 2011: 1012) ya da cümle başında bulunabilir - yaygın bir eğilim olan bu biçim İngilizcede olduğu gibidir - , özel bir odak pozisyonunda –Macarcada fiil önü pozisyonunu-(Krifka 2011: 1745) bulunabilir. Soru sözcüklerinin cümledeki pozisyonlarına göre diller üçe ayrılır: (i) soru sözcüklerinin zorunlu olarak cümle başına getirildiği diller, (ii) soru sözcüklerinin sorgulanan ögenin yerini aldığı diller(Türkçe), (iii) her iki pozisyona da izin veren diller (Seimund 2011: 1019).

1.3.1 Soru Sözcüklerinin Önemli Özellikleri

Soru sözcükleri dokuz farklı bilgi düzlemi hakkında sorgu işemini gerçekleştirirler.

- 1) Kişi/İnsan, fail
- 2) Olay, obje
- 3) Yer
- 4) Zaman
- 5) Biçim, tavır
- 6) Neden

- 7) Seçim
- 8) Miktar (sayılabilenler için)
- 9) Miktar (sayılamayanlar için)

Birkaç tipolojik özellik gösterir. Bir soru cümlesinde özne pozisyonunda şahıs/kişi/insan hakkında bilgi isteyen soru sözcüğü ile, insan olmayan şeyler hakkında bilgi isteyen soru sözcüğünün farklı olması çoğu dilde görülür. Bu durum İngilizce *who* ve *what* sözcükleri ile örneklendirilebilir. Ancak özne pozisyonunda olan, insan ve insan olmayan şeyler için aynı soru sözcüğünün kullanıldığı Litvan dili gibi diller de mevcuttur (Seimund 2011: 1021).

Tekil ve çoğul şeylerin sorgulamada kullanılan soru sözcüklerinin formlarının değişiklik gösterdiği –Türkçe ‘kim’ ve ‘kimler’- diller mevcut olmasının yanında tekil ve çoğul şeyler için aynı soru sözcüğü formu kullanıldığı görülebilir .

Dünyadaki dillerde bir durumun ve olayın (i) yeri, (ii) zamansal düzlemi , (iii) gerçekleştirme biçimi (nasıl) ve (iv) gerçekleştirme nedeni hakkında bilgi almak için en az dört farklı tip öne çıkar (Seimund 2011: 1022)

Dillerde miktar sorgusunda, soru sözcüğü için sayılabilenler ve sayılamayanlar ayrımının gözetildiği yaygın bir durumdur. Bu durumda sayılabilen varlıklar için ve sayılamayan varlıklar için miktar ifade eden soru sözcüğü farklılaşır: İngilizcedeki sayılabilenler için *how many*, sayılamayanlar için *how much* ifadeleri ile örneklendirilebilir. Ancak farklılık göstermediği diller de mevcuttur.

Kişi/insan, obje ve yer ifade eden soru sözcükleri fonolojik ve morfolojik olarak en az karmaşıklıklar sergileyen yapılardır. Dillerin çoğunluğunda bu soru sözcükleri tek biçimbirim ve tek heceli formlar ile ifade edilir (Seimund 2011: 1023).

Zaman ve tavır/şekil ifade eden soru sözcükleri genellikle çok karmaşıktır ve prototipik olarak tek biçimbirimli ancak çok heceli formlar sergiler (Seimund 2011: 1023).

Tipolojik olarak morfolojik yapı bakımından en karmaşık yapılar neden ifade eden soru sözcükleridir. Genellikle birden fazla biçimbirimi kapsar. Bu bakımdan İngilizce *why* kural dışıdır (Seimund 2011: 1023)

1.3.2 Birden Fazla Soru Sözcüğünün Bir Cümlede Kullanılması

Cümlelerde birden fazla soru sözcüğü bir arada görülebilir: ‘*Kim kime ne dedi?*’. Birden fazla soru sözcüğünün bir arada bulunduğu cümlelerde soru sözcüklerinin yeri değişiklik gösterir.

1.3.3 Soru Yapan Formların Farklı Kullanımları

Soru formları bağlam içinde pragmatik olarak işlevlerini yitirebilirler. Bilgi sağlamak için soru olmayan ifadeleri kullanılabileceği gibi aynı şekilde soruların soru sorma dışındaki amaçlar için kullanımı olanaklıdır. Sorular bağlama göre emir ya da rica gibi kullanılabilir:

Pencereyi açabilir misiniz?

Yukarıdaki örnekte soru bir rica gibi kullanılmıştır.

Bana bir kahve getirebilir misiniz?

Yukarıdaki bir soru cümlesi patronun çalışanına iletmesi durumunda emir ifade eder.

Avrupa dillerinde soru sözcükleri (wh-words) ilgi cümlelerinin (relative clauses) başlatıcısı olan ilgi zamiri (relative pronoun) olarak görev yapar. Ancak bu yapılar dünya dillerinde yaygın olarak görülmez. Bu yapı aşağıdaki İngilizce ve örnekte incelenebilir:

A: Who did you meet?

B: I met the woman [*who* you recognized] ‘[(Senin) tanıdığın] kadınla tanıştım.

Birçok dilde soru sözcükleri ve belgisiz sözcükler arasında yakın bir ilişki vardır (Seimund 2011: 1026) ve belgisiz ifadeler yaygın olarak soru sözcüklerini içerirler; ‘*birkaç, her ne, her kim...*’

Soru kelimelerinin soru sorma amaçları dışında sanatsal kullanımları da mevcuttur ve bu kullanımlar retorik sorular olarak adlandırılır. Retorik sorular, e/h soruları ve içerik soruları için ortak bir alandır.

1.3.4 Retorik Sorular

Retorik sorular cevap beklentisi olmayan soru olarak adlandırılır. (Seimund 2011: 1026). İfade güzelliği, etkili söylem vb. amaçlar için kullanılan bu formlar yapısal olarak soru olsa da anlamsal olarak sorgu içermez.

Retorik sorular için genellikle atfedilen ana işlev/görev dolaylı bildirme cümlesi yapmaktır. Ancak retorik sorular bir anlatım içeriği meydana getirmek ya da anlatım içeriğini yeniden tanıtmak için bir tematik işlevle kullanılabilir: İngilizce '*And what happens to the girl? She gets pregnant*' (Seimund 2011: 1026).

Ne olmuştu o zıpkın gibi delikanlıya? Avurtları çökmüş, saçları dökülmüş, yüzünde sayısız çizgiler, vücudu iki büklüm ... Neredeyse tanınmaz hale gelmişti.
(T)

Sözlü anlatımda retorik sorular bir tematik araç yani içerikle ilgili bir araç olarak kullanılır. Konuya giriş yapmak için kullanılabilir:

Nasıl söylesem? Açıkçası benim tereddütlerim var artık bu işe devam etmek istemiyorum. (T)

2. BÖLÜM

TÜRKÇE, GAGAVUZCA, TÜRKMENÇE VE AZERİÇEDE EVET / HAYIR SORU YAPILARI

2.1 EVET/HAYIR SORUSU

OGTDde dört işlemci ile evet/hayır soruları oluşur:

- 1) Tonlama
- 2) Soru eki
- 3) Etiket ekleme
- 4) Alternatif sunma

İşemcilerden *mX/-mX* soru biçimbirimi Türkçede ‘(soru) ek(i)’ olarak adlandırılmasına rağmen söz dizimsel olarak bağımsız sözcük gibi işlevi bulunan, ancak ses bilgisel olarak ek gibi görünen bir enklitiktir. (Eker 2012: 124).

Soru eki, sonuna geldiği cümlelerin öğelerinden özne, yüklem, nesne, zarf, yer tamlayıcısının bildirdiği şahıs, nesne, yer, zaman, tarz vb. anlamlarının soru yoluyla onaylanmasını (Karahan 2010: 107)ya da reddin istemektir.

mX/-mX soru biçimbirimi ekleneceği gövdeye uygun olarak ünlü uyumu gibi kelime düzeyinde fonolojik kurallara maruz kalacağı için ekleneceği bir fonolojik kelime gövdesiyle şekillenir ve fonolojik olarak kendinden önceki kelimenin bir parçası olmasına rağmen standart yazım kurallarına göre kendinden önceki gövdeden Türkçe ve Gagavuzcada ayrı yazılırken Türkmence ve Azericede bitişiktir.

OGTDde soru ekinin cümledeki yerine gelecek olursak takip ettiği sözcüğe göre fonolojik ve morfolojik işlemlere maruz kalmasından dolayı çok çeşitli bir yapı görülür.

E/h soru cümlelerinde soru eki yüklemden önce değişken olan ve yüklemden sonra sabit olan değişken pozisyonlar sergiler. Yüklemden önce bulunduğu durumda cümle başı hariç -İngilizcede olduğu gibi soru eki cümle başında bulunmaz- bütün cümlelerin her yerinde bulunabilir.

Soru eki, yüklemden sonra bulunduğu durumda yüklem aldıkları çekim eklerine bağlı olarak soru ekinin yerini saptamak karmaşıklaşmaktadır: (i) orta/içeyerleşik pozisyon ‘‘Öğretmen mi- (y) di-n?’’, (ii) son/arka pozisyon ‘Sinemaya git-se-k mi?’.

2.1.1. Nötr Evet/Hayır Sorusu

Cevap beklentisi bakımında tarafsız olan nötr evet/hayır sorusu hiç bir doğrulama ifadesi veya yineleme ifadesini içermeyen ve sadece bir bildirme ifadesinin soru biçimbirimiyle sorgulandığı sorudur:

Televizyonu kapattın *mi*? (T)

Ey komşu geleersin *mi*? (Ulutaş 2004: 178) (G) ‘Hey komşu geliyor musun?’

A:ksuwo barya:n awtobus üçü:n bilet ba:rımı? (Clark 1998: 493) (TT) ‘Aksuwa giden otobüs için bilet var mı?’

Qardaşdarın varmı? (Hacıyev vd. 2009-11: 142) (A) ‘Kardeşlerin var mı?’

Soru biçimbirimi genellikle cümlelerin sonunda bulunur. Yükleme *mX/-mX* biçimbiriminin eklendiği nötr evet/hayır sorusunda, cümlelerin tamamı sorgulanır (Göksel vd. 2005: 251).

Şişede su bitmiş *mi*? (T)

Aman kardaşlar size bir musaafir gelmedi *mi*? (Özkan 2017: 148) (G)

Senin bu guluñ müñ guluñ hizmetin bilgire biler mu? (Köseoğlu vd.1998-10: 357) (TT) Senin bu kölen bin kölenin hizmetini yapabilir *mi*?’

Allah sözü küçük hərflə yazıla bilərmi? (Hacıyev vd.2009-11: 8) (A) ‘Allah kelimesi küçük harfle yazılabilir *mi*?’

Nötr evet/hayır sorusunda yüklem olumsuzluk (eki) içerdiği durumlar da vardır ve meydana gelecek hareketi veya durum hakkında soranın önvarsayımını ifade eder ve bu durumda soran varsayımının doğruluğunu teyit etme gereksinimi hissetmiş olabilir (Kornfilt1997: 6).

Yarın derse gitmeyecek misin? (T)

Gelmedi *mi* Perku evä? (Ulutaş 2004: 140) (G) ‘Perku eve gelmedi *mi*?’

Adıl bolan doğru yoldan yürürmü? (Köseoğlu 1998-10: 538) (TT) ‘Âdil olan doğru yoldan yürürmez *mi*?’

Baba, o arılar Garaca gızı sançmazlar mı? (Oytun Altun 2009: 156) (A) ‘Baba o arılar Garaca kızı sokmazlar mı?’

2.1.2. Doğrulama/Onay İsteyen Evet/Hayır Sorusu

OGTD de cevap hakkında bir önvarsayım içeren ve sahip olunan bilgiyi doğrulatma amacından hareketle oluşturulan bu soru biçimi farklı doğrulatma ifadeleri/etiketleri içermesi bakımında çeşitlilik gösterir:

Biri, İngilizce ‘isn’t it’, ‘can’t you’ vb. karşılığı olan negatif koşaç *değil* ifadesinin ve sonra *mX* soru ekinin eklenmesiyle meydana gelen *değil mi* doğrulatma ifadesi/etiketi ile oluşturulur. Bu yapının Oğuz Grubu dillerinin diğer üyelerindeki karşılığı aşağıdaki gibidir:

Gagavuzcad: *diil mi* ‘değil mi’

Türkmencede: *delmi* ‘değil mi’

Azericede: *deyilmi*

A:Yakup dün aradı, *değil mi?* B:Evet.(T)

A:Orlioglu da diil mi geçennerdä kabletti maşına? B: Kabletti, ama dört yıl beklediktän sora. (Özkan 2017 :486) (G) . ‘A: Orlioglu da geçenlerde makina aldı, değil mi? B: Aldı ama dört yıl bekledikten sonra.’

On iki gün bolanda barı bir tutcak suvun tek nobat delmi? (Köseoğlu vd. 1998-11.:76) (TT) ‘On iki gün sonra alacağın su topu topu bir sıralık su değil mi?’

Beli, on ikisi deyilmi? (Oytun Altun 2009: 158) (A) ‘Evet, on ikisi değil mi?’

Diğer bir doğrulama/onaylatma ya da eklentili e/h sorusu biçimi *öyle mi* ifadesini içeren yapıdır ve daha çok farazi bir iddianın konuşur tarafından yeni olarak doğrulanmış belirgin bir bilginin ya da konuşurun daha önceki varsayımı ile çelişen bilginin izini sürer. Ayrıca bir çıkarım ifadesi olan *demek* (so) söylem bağlayıcısı ile de kullanılır. Bu yapı Gagavuzca *öle mi* ‘öyle mi’, Türkmencede: *heylemi*, *şeylemi* ‘öyle mi’, Azericede: *elemi* ‘öyle mi’ biçimdedir.

Demek oğlun bugün eve gelmedi, *öyle mi?* (T)

Sən ondan sora başka kasetä yazcen *öle mi?* (Ulutaş 2004: 113) (G)

He, *heylemi?* (Köseoğlu 1998-11: 548) (TT) ‘Ha, öyle mi?’

Garadeli göklerin “ak patasını” aldım, şu *doğrumi?* (Köseoğlu 1998-11: 127) (TT)

‘Garadeli göklerin “hayır duasını”aldım, doğru mu?’

A: Balıqları da dərhal oraya saldınız, *eləmi?* B: Beli (Qasımova vd. 2011: 165) (A)

‘A: Balıqları da hemen oraya saldınız, öyle mi? B: Evet’

değil mi ifadesinin bir pekiştiricisi olarak (öyle değil mi?) *öyle* ifadesi *değil mi* ifadesi ile birlikte de kullanılabilir (Göksel vd. 2005: 254).

Havalar bugünlerde çok iyi, öyle değil mi? (T)

Diil mi ölä laf kolverdiniz? (Özkan 2017 : 181) (G)

Men sizin bağıtlı bolmağınıza guvanmarın diyip, guman edyersiniz şeyle delmi? (Köseoğlu 1998-11: 176) (TT) ‘Ben sizin bahtlı olmanıza sevinmem diye şüphe ediyorsunuz, öyle değil mi?’

Gülgəzin babası da elə bağ işində çalışmaqdan botanikanı təcrübə yolu ilə bilir, elə deyilmi? (Qasımova vd. 2011: 157) (A) ‘Gülgezin babası da öyle bağ işinden çalışmaktan botaniği tecrübe yolu ile biliyor, öyle değil mi?’

Öyle mi ayrıca bir şaşma olarak beklenmedik yeni bir bilgiye cevap olarak da kullanılabilir (Göksel vd. 2005: 253).

A- Bu yaz çok serin geçecekmiş. (T)

B- *Öyle mi?*

He, *heylemi?* (Köseoğlu 1998-11: 548) (TT) ‘Ha, öyle mi?’

Bu tip sorular için beklenen cevap genellikle olumlu yani onaylama/doğrulamadır, ancak olumsuz yani ret de olabilir (Kornfilt 1997: 6) bu durumda bir şaşkınlık yaşanacaktır.

2.1.3 Alternatif Evet/Hayır Sorusu

İngilizce ‘or’ ifadesini içeren sorulara denk gelen bu sorular OGTD de *mX/-mX* ekinin sunulan her bir alternatifden sonra getirilmesi ve isteğe bağlı olarak *yoksa* ifadesi ile alternatiflerin bağlanması şeklinde meydana gelir. Alternatif evet/hayır sorusu yapısının

OGTDdeki biçimleri : (i) X mi, (yoksa) Y mi: alternatifler cümledeki yüklem dışındaki öğeleri ve bu öğelerin alternatifleri olabilir:

Ali mi, yoksa Ahmet mi daha akıllı? (T)

Adam mı öldürmüş osa başkası mı? (Ulutaş 2004: 128) (G) ‘Adam mı yoksa başkası mı öldürmüş?’

Sen haysı ça:yı içmä:ni ha:laya:η? Gö:kmü, garamı? (Clark 1998: 494) (TT) ‘Sen hangi çayı içmek istiyorsun? Yeşil mi, siyah mı?’

Bu kusur benimmi, yoksa sizinmi? (Oytun Altun 2009: 159) (A) ‘Bu kusur benim mi, yoksa sizin mi?’

(ii) X mi, X değil mi: alternatifler bir yüklem ve bu yüklemdeki karşıtı ya da olumsuzunu olabilir:

Notları temize çektin *mi*, çekmedin *mi*? (T)

Menevşe-kız bekler mi onu osa beklemär mi? (Özkan 20017: 143) (G) ‘Menevşe-kız onu bekler mi yoksa beklemez mi?’

Gitmelimi, gitmeli delmi? (Köseoğlu 1998-11: 226) (TT) ‘Gitmeli mi, gitmemeli mi?’

Bir kes ki qem düçârı ola ağlar, ağlamaz? (Köseoğlu 1993: 344) (A) ‘Gama gark olan bir kimse ağlar mı, ağlamaz mı?’

Kirayı ödedi *mi*, yoksa ödemedi *mi*? (T)

Onda bolsa aydın, men şu dutara at ve yaratığın bitirecek işini bitirdin bilerinmi ya yok? (Köseoğlu 1998-11: 127) (TT) ‘ Öyleyse söyleyin, ben bu dütarla at ve silahın halledebileceği işi halledebilir miyim, yoksa halledemez miyiz?’

Çakır içmisen, yoksa qarga beyni yemisen, meni evden qovursan? (Köseoğlu 1993: 288) (A) ‘Çok mu içtin, yoksa karga beyni mi yedin ki beni evden kovuyorsun?’

2.1.4. Aktarma/Eko Evet/Hayır Sorusu

OGTDde daha önce ifade edilmiş bir cümle veya bir ifadenin alıntılanması ve soru eki ve isteğe bağlı olarak aktarma fiili *de-*‘nin eklenmesiyle oluşur. Soru eki odaklanan yani alıntılanan ifadeden hemen sonra getirilir.

Yazı yazıyorum *mu dedin*? (T)

Düşürmên diyip maña diydiñ mi ? (Köseoğlu 1998-11:476) ‘İndirmem diye bana mı dedin?’

Şarap mı dedin severim gaz katran sevmem? (Özkan 2017: 81) (G)

Dədilər zaruriyyəti-asitanədən zifadə qalırsa bizdən qalırımı? (Xelilov 2012:408) (A)

A:Gemiçi kimdir balam? B:Gemiçi? Gemiçi men!(Makas 1991:83) (A)

Aktarma/eko evet/hayır sorusunda önceki cümleyi alıntılama veya aktarma oranı değişiklik gösterebilir ve bu orana göre birkaç biçim sergilemektedir. Bunlardan biri, orijinal bildirme ifadesinin/cümlesinin sadece bir bölümü alıntılanarak arkasına soru eki ve isteğe bağlı olarak aktarma fiili getirilerek meydana getirilmesiyle oluşturulabilir:

A: İstanbul’dan geliyorum.

B: İstanbul’dan mı dedin? (T)

Da kâr olâ’Yabulların sokaana’ mı dedi? (Özkan 2017: 477) (G)

‘Gerçekten ‘Yabulların sokağına’ mı dedi?

İki gat diydiniz mi? (Köseoğlu 1998-11: 532) (TT)

‘Hamile mi dediniz?’

A: Səməd, istəyirsən elə edim ki heç kim səni danlamasın? B: Xeç kim? (İsmayılov vd. 2011-2: 38) (A)

Aktarma fiili kullanılmadan da alıntı yapılarak aktarma/eko e/h sorusu oluşturmak mümkündür:

A: İstanbul’dan geliyorum. (T)

B: İstanbul’dan mı?

A: Burada onnar ayırı.

B: Burda mı? (Ulutaş 2004: 127) (G)

A: Ol uklad yatır.

B: Yatır mı? (Köseoğlu 1998-11: 175) (TT) ‘A: O yatıyor. B: Yatıyor mu?’

A: Belə getsə, evdən qaçaçağam. B: Qaçacaqsan? (İsmayılov vd. 2011-2 : 74) (A)

‘A: Böyle giderse, evde kaçacağım. B: Kaçacak mısın?’

2.1.5 Tonlu Evet/Hayır Sorusu

Soru ekinin yokluğu ve cümle sonunda sesin yükselmesi şeklinde bir tonlama ile karakterize edilir. Modern Türk dillerinde soru cümleleri temel olarak tonlamadan ziyade soru ekleri ve soru kelimeleriyle yapılır (Aydemir 2015: 114)- ancak tonlu e/h sorusu Türkçede ilişki/temas kaynaklı bir olaydır (Karakoç 2015: 89) ve konuşma dilinde kullanılabilir. Azericede yazı dili dahil e/h soruları yapımında ağırlıklı olarak tonlama kullanıldığı görülmektedir.

‘ yirmi lira var bende. Sende?’ (Karahan 2010:110)(T)

EvlenäsİN? (Oytun Altun 2009: 194) (G) ‘Evleniyor musun?’

Seni şu gyza öýeräýeLİ?! (Oytun Altun 2009: 316) (TT) ‘Seni şu kızla evlendirelim mi?’

Dənizə çimməyə geDəK? (Hacıyev vd. 2009-11: 28) (A) ‘Denize yüzmeye gidelim?’

2.1.6. Cümlelerde Soru Ekinin Yeri

Soru eki cümlelerin bütün öğelerinden sonra gelebilir. Yüklemeden sonra geldiği durumlarda yükleme gelen ekler göre: (i) içyerleşik pozisyonda -grubun diğer üyelerinden farklılık göstererek Azericede soru eki iç yerleşik bulunmaz- ve (ii) son pozisyonda -Azericede bütün çekimlerde soru eki sondadır: *geleremi* ‘gelir miyim’, *gelmişimmi* ‘gelmiş miyim’, *geliremmi* ‘geliyor muyum’, *varmı, geleceğemmi* ‘gelecek miyim’, *deyilmi* ‘değil mi’ (Buran 2011: 55).

I. İçyerleşik pozisyon:

a. – (y) dX ve -mXş koşaçları

Bebeği kız mı- (y) -dı? (T)

Ama süüle tatlı mı- (y) -dı karpuz? (Ulutaş 2004: 114) (G) ‘Ama söyle karpuz tatlı mıydı?’

Garındaşınız-mı-dı? (Köseoğlu 1998-11: 548) (TT) ‘Akrabanız mıymış?’ (T)

Okulada mı- (y) miş-lar? (T)

Kasım-mış mı ? (Ulutaş 2004: 202) (G)

Néme, meñ doğan günümi bellemek ayıp-*muş-mı*? (Köseoğlu 1998-11: 282) (TT)
Niye, doğduğum günü öğrenmek ayıp mıymış?

Ancak Gagavuzcada farklı olarak -mXş eki ve kişi ekleri soru ekinden önce de gelebilir.

İnarmışik *mi*? (Özkan 2017: 644) (G)

- b. Çokluk kişi hariç soru eki şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman eklerinden sonra, kişi eklerinden önce gelerek içe yerleşik olarak bulunur. Ancak Soru eki Gagavuzcada *annar-sın mı, seversin mi* (Özkan 1996: 146) örneğinde olduğu gibi şahıs ekinden sonra geldiği gibi *görmisin, severmiysin* (Özkan 1996: 146) örneğindeki gibi şahıs ekinden önce de gelerek değişiklik gösterir

Yat- (*i*) *yor mu-sun*? (T)

Meni tan- (*a*) *yar-mı-n*? (Köseoğlu 1998-11: 138) (TT)

‘Beni tanıyor musun?’

Çay sev-*er mi- (s) in*? (T)

Tırnaa ettän ayır-*ar mı-sın*? (Özkan 2017: 82) (G)

‘Tırnağı etten ayırır mısınız?’

Eğer sen akmak bolmasaņ, meniņ yaņkı sözlerime inan-*ar-mı-dı-ņ*? (Kara 2001: 83) (TT) Eğer ahmak olmasaydın, az önce söylediğim sözlere inanır mıydın?

Sev-*mez mi-siniz*? (T)

Dahrile de ver-*máz mi-siniz*? (Özkan 2017: 124) (G)

Yemeğe yetiş-*ecek mi- sizin*?

Gid-*ece (k) - (i) z mi* Kubaa? (Ulutaş 2004: 137) (G)

Han oğlu, maşın sür-*ecek-mi-n* ya-da traktor? (Köseoğlu 1998-11: 277) (TT) ‘Han oğlu, araba mı süreceğim yoksa traktör (mü) ?

Türkçede soru eki; şimdiki zamanın, geniş zamanın ve gelecek zamanın olumsuzu ile çekimli yükleme geldiğinde de içe yerleşiktir:

Arkadaşını sev-*mi-yor mu- (s) un*? (T)

Tatillerde denize gitmez *mi-siniz*? (T)

Planı uygulamayacak *mı-sınız*? (T)

Ancak Gagavuzcada soru eki; şimdiki zamanın, geniş zamanın ve gelecek zamanın olumsuzu ile çekimli yükleme geldiğinde sonda bulunur:

Gel-*me-di mi* Perku evä? (Ulutaş 2004: 140) (G)

Bil-me- (y) *sin mi* bu çocucaa? (Ulutaş 2004: 143) (G) ‘Bu çucuğu bilmiyor musun?’

- c. -*dXr* koşacı soru ekinden sonra gelerek soru eki iç yerleşik olarak görünür.

Akıllı *mi-dir?* (T)

Yok *mu-dur* kızın everäsin sän bizä? (Oytun Altun 2009: 192) (G) ‘Bizimle evlendirebileceğin kızın yok mudur?’

Aman-esenlik-*mi-dir* hemme? (Köseoğlu 1998-11: 95) (TT) ‘Sağlık-sıhatte mi hepiniz/‘Hepiniz sağlık ve sıhatte misiniz?’

II. Son pozisyon

- a. Türkçe, Gagavuzca ve Azericede geçmiş zaman ek -*dX* ve şart eki -*sA* ile çekimli yüklemelerde şahıs ekleri soru ekinden önce gelir.

Bitir-*di-n mi?* (T)

Sän söyle-*di-n mi* nerdä yasaysın tavşana ? (Ulutaş 2004: 139) (G)

Dincäl-di-n-mi? (Köseoğlu 1993: 292) (A)

‘Rahatladın mı?’

Türkmencede yüklem –(y) *dX* koşacı ile çekimli iken soru eki, koşaçtan ve kişi eklerinden önce gelir.

Gör-üp-*mi-di-n ?* (Köseoğlu 1998-11: 138) (TT)

‘Görmüş müydün?’

- b. Soru eki, istek eki ile çekimli yüklemelerde şahıs eklerinden sonra gelir:

Yap-*a-yım mi?* (T)

Annad-*a- (y) im* mı bir masal? (Oytun Altun 2009: 191) (G)

‘Bir masal anlatayım mı?’

Suvı ber-*ey-in-mi ?* (Köseoğlu 1998-11: 175) (TT)

‘ Su vereyim mi?’

Çağır-*ı-m-mi?* (Oytun altun 2009: 156) (A)

‘Çağırayım mı?’

- c. Soru eki çokluk kişi eki –*lAr* dan sonra gelir

Anlaşır-*lar mi?* (T)

... bilerler mi bilmeer-*ler mi* (Ulutaş 2004: 207) (G)

Ovganıstana ekidyer-*ler-mi?* (Köseoğlu 1998-11: 485) (TT) ‘Afganistan'a götürüyor-lar mı?’

Baba o arılar Garaca gızı sanç-maz-lar-mı? (Oytun altun 2009: 156) (A) ‘Baba arılar Garaca kızı sokmazlar mı?’

2.1.7 Soru Eki ve Vurgu

Evet/hayır sorularında vurgu işleminin hem morfoloji hemde tonlama ile gerçekleştiği (Givon 2001: 297) görülmektedir. Vurgu unsuru olan soru eki mX (Kornfilt 1997: 5), (Hanser 2003:47) yaygın olarak cümle sonuna bulursa da tekrar öncelenmesine gerek kalmayan vurgulanmak istenen öğeyi de eklenebilir (Dixon 2012: 395-396). Soru eki, vurgulama işlemini kendinden önceki kelimenin son hecesinin tonunda yükselme meydana getirerek oluşturur.

Benim telefoNUM mu düştü? (T)

Sän geldİN mi şansora? (Ulutaş 2004: 133) (G)

‘Sen geldin mi Şansora?’

Sen şu gün bizä varCÁK mı? (Hanser 2003: 47) (TT)

‘Sen bugün bize gelecek misin?’

Qırmızı günü gördünmü? (Cəfərov 2010: 90) (A)

2.1.8 Soru Eki Dışındaki Soru Yapan Diğer Ekler ve Enklitikler

OGTDde soru eki dışında soru yapan ekler ya da enklitiklere rastlamak çok olağandır. Bunlardan bir kaçısı:

Ya, -A(TT) biçim birimi şüphe, kurgu, varsayım içeren soru cümlelerinde soru yapımı işlevi kazanabilir:

Ya geç kalmışsak? (T)

Ama sən diylsin padisaxın güvesi yé?(Altınkaynak 2003: 8) (G) ‘Ama sen değilsin padişahın güveyisi ya?’

A bolmasa? (Köseoğlu 1998:139) (TT) ‘Ya olmazsa?’

Türkmencede bir olayın ve bir varlığın durumunu doğruluğu hakkında tahmin ifade etmek için -kA eki kullanılır. Bu ek bir yükleme eklenir ve bir tahmin (speculation) ifade eder. İngilizce karşılaman ifade ‘I wonder (what, where..)’dır (Clark 1998: 463). -kA soru yapan ek sık sık soru eki -mX ile birlikte kullanılır:

Ol delirep yörmüke? (Köseoğlu 1998-11: 248) (TT)
‘O deliriyor mu ki?’

Türkmencede -A ekinin bir soru formunda kullanımı bir bildirmede odaklama yapar. İngilizce ‘right?’ ifadesini karşılar (Clark 1998: 470).

Erti:r kiçi ba:zardır-a:? (Clark 1998: 470) (TT)
‘Yarın küçük pazar (var), doğru mu?’ (‘The small market is tomorrow, right?’)

Türkmencede -lA eki soru sorma işlevinde kullanılabilir ve İngilizce denk gelen ifade ‘all right?’ dır (Clark 1998: 473).

Bağşı, öňki hörpüňiz yok-la? (Köseoğlu 1998-11: 534) (TT) ‘Bağşı eski gururunuz yok mu?’

Türkmencede -dA eki soru yapımında kullanılabilir:

Eysem sen özünňaydı vilecek-dä? (Hanser 2003: 95) (TT)
‘Her neyse sen kendin dönebilecek misin?’
Nezik ece, iyip, iççek zadın yokdur-da? (Köseoğlu 1998-11: 109) (TT)
‘Nezik ana, bir şeyler yiyip içer misin?’

Azericede *hä* eki soru yapımında kullanılır:

Demək sən çəkilmek istəmirsən, hə? (İsmayılov vd. 2011-2: 181) (A)
‘ Demek sen çekilmek istemiyorsun, öyle mi?’

Evet /hayır soru cümlelerinde soru eki, özneni sağına doğru cümlenin bütün öğelerinden sonra gelerek soru yapısını meydana getirir ve yüklem harariç peşinden geldiği cümle öğesinin ek çekimine girmez. Ancak yüklemiden sonra geldiği durumlarda kimi zaman çekim eklerine göre yerini belirlemek zorlaşır.

3. BÖLÜM

TÜRKÇE, GAGAVUZCA, TÜRKMENÇE VE AZERİÇEDE İÇERİK SORU YAPILARI

3.1 İÇERİK SORULARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Soru sözcükleri ile oluşturulan sorular olarak karakterize edilen ve bir konu hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için başvuru alan içerik/bilgi soruları OGTDde isim formundaki işlemciler ile gerçekleştirilir.

Soru sözcükleri grubun diğer üyelerinden farklı olarak Gagauzçada ilgi cümlesi (Relative clauses) yapımlarında ilgi/bağlama zamiri (relative pronoun) olarak kullanılır.

Temel olarak iki tip İlgi cümlesi yapısı bulunur. Birincisi baş adları tanıtan/niteleyen baş addan önce gelen ilgi cümlesi (prenominal relative clause) yapılarıdır (Ulutaş 2013: 86): *[Balık tutan]adam çok sinirli görünüyor.* Türk dillerinde, ilgi cümleleri genellikle bitimsiz cümlelerdir; yüklemi bir ortaç/sıfat fiil ile isimleştirilmiş baş adlarından önce gelen (Menz 2006:142) yapılarıdır. Bu tip Oğuz Grubu Türk Dillerinde görülen bir yapıdır . Gagavuzcada da görülmektedir: *Gagauzların yaşadığı ülke*

İkincisi baş adın yerine ilgi zamiri (relative pronoun)nin kullanıldığı İlgi cümleleridir. İlgi zamirli ilgi cümlelerinde baş adın yerine bir ilgi zamiri bulunur. Örneğin İngilizcede, ilgi zamiri olarak *WH* soru sözcükleri kullanılır. Bu tip Hint- Avrupa dillerinin etkisiyle Gagavuzcaya geçmiştir (Menz 2006:142). Soru kelimelerinin soru işlevini yitirerek bağımlı cümle başlatıcısı olan ilgi zamiri olarak kullanılması Gagavuzca'yı farklı kılmaktadır.

[İlk *kim* söylemiş ki var Gagauzlar o] Keppen, Almanya araştırmacısı. (Ulutaş 2004: 113) (G) ‘ Gagauzların var olduğunu ilk söyleyen, Alman araştırmacısı Keppendir.’

Açan biz Gagauziyayı kurardık onnar, [kim şimdi bizimnän birleşmää isteer], ozaman bizä karşı gittilär (Anasözü 31.03.2018: 2) (G) ‘Biz Gagavuzyayı kurduğumuzda bize karşı olanlar şimdi bizle birleşmek istiyorlar.’

Nezamansa, neredänsa, evelki vakıtta, yaşarmış bir padişaa, [angısının büyük zenginii varmış]...(Özkan 2017: 117) (G) ‘Ne zamansa, neredense, evvel zamanda, çok zengin/ büyük zenginliği olan bir padişah yaşarmış.’

Üürekten inanırdım sanırdım olmalı bir öbür dünya neredä insanlarıñ janları neredä suçlular yanañak / burada kabaatsızlar bu yanda onnar kim fena yaptı. (Menz 2006:146)

Şindiki te Besarabya, Bucak [nerdä biz bulunerız bu] da bozkır yeridir. (Ulutaş 2004: 115) (G) ‘Şimdi Besarabya, Bucak bulunduğumuz yer de bozkırdır/ bozkır yeridir.’

Götürmäyesin un üütmää dermenciyä, [angısı Kösä], aldadır o seni. (Özkan 2017: 179) ‘Köse olan değırmenciye un üğütmeye götürmeyesin, o seni kandırır. ‘

3.2. SORU SÖZCÜKLERİ

Soru sözcükleri farklı sınıflara (sıfat, zamir, zarf vb.) ait isim formlarıdır ancak bu bölüm içinde soru sözcükleri ait oldukları sınıfa göre farklı başlıklar altından işlenmeyecek olup bir arada isim olarak işlenecektir.

Temede sekiz veya dokuz farklı bilgi düzlemi hakkında sorgu işemini gerçekleştirmek için kullanılan soru sözcükleri OGTDde şöyledir:

Türkçede : *Kim, ne, nere-, hangi, kaç, ne kadar, ne zaman / ne vakit, neden / niye / niçin, nasıl.*

Gagauzcada: *Kim, ne/ naşäy/ naşä, nere-, angı ‘hangi’, kaç, ne kadar, ne zaman, neden/ne ‘niye’/niçin, nasıl/nesoy/nicä .*

Türkmencede: *kim, näme/nä ‘ne, nire ‘neresi/nere-’, haysı ‘hangi’, näçe ‘ne kadar / kaç’, haçan /nävağt ‘ne zaman’, nämeden ‘neden’/ näme ‘niye’/ näme üçün ‘ne için’, neneñ/ nähili/ niçik ‘nasıl’*

Azericede: *Kim, nä ‘ne’, hara- ‘nere-’, hansı ‘hangi’, neçä ‘kaç’, nä qädär ‘ne kadar’, nä zaman/ nä vaht ‘ne zaman’, niyä/nä üçün/neçin ‘niye/niçin’/ neden, necä/ nä cür/teher ‘nasıl/ ne şekil’.*

3.2.1 Kim

Kim insan/kişi hakkında bilgi istemek için kullanılan soru sözcüğüdür ve tek biçim birimi mevcuttur.

Kim konuşuyor? (T)

Kim yapsın bunu? ‘Kim bunu yapsın?’ (Ulutaş 2004: 133) (G)

Kim kitap okayar? (Söyegov 2017: 109) (TT)

Kim geldi? (Hacıyev vd. 2009-11: 23) (A)

Kim bulunduğu öge pozisyonuna uygun ekler ile çekimlendiği görülür. Yukarıdaki örneklerde özne konumunda bulunduğu gibi isim cümlesinde bildirme ekleri ile çekimlenerek yüklem pozisyonunda bulunabilir:

Kimsin? (T)

Sən kimsin? ‘Sen kimsin’ (Ulutaş 2004: 145) (G)

Ol adamyň janyny alyan Ezrayyıl diyyäniňiz kimdir? ‘Adamın canını alan o Azrail dediğiniz kimdir?’ (Kara: 145) (TT)

Kimdi yumurtanı döyən? ‘Yumurtayı döven/çalın/tıklatan kimdi?’ (Caferov vd. 2010: 111) (A)

Yeni taşınan komşu kim-dir, nedir? (T)

Kim-dir sizin babanız? (Özkan 2017: 260) (G)

Siz kim bolar-sıñız? ‘Siz kimsiniz?’ (Köseoğlu 1998-11: 287) (TT)

Sen kimmişin? ‘Sen kimsin?’ (Hanser: 125) (TT)

Kim-dir onlar? (İsmayılov vd. 2011-2: 50) (A)

Koşarak giden kadın kim-di? (T)

Aday *kim-miş*? (T)

Kim-miş o müşterilär? (Özkan 2017: 173) (G)

Sən *kim-sən*? (Qasımova vd. 2011: 172) (A)

Kim düz/dolaysız bir nesne konumundayken belirtme (akuzatif) durumu ekiyle belirtilmesi zorunludur.

Toplantıda *kim-i* gördün? (T)

Kim-i sallamıştır şen dalgaların? ‘Şen dalgaların kim-i sallamıştır?’ (Oytun Altun 2009: 194) (G)

Gövnüñ kim-i küysepedi? ‘Gönlün kimi istedi?’ (Köseoğlu 1998-11: 116) (TT)

Kim-i çok istəyirsən? ‘Kimi çok istiyorsun?’ (Hacıyev vd. 2009-11: 5) (A)

Kim konşurun birden fazla kişiyi varsaydığı ya da bildiği veya insan tiplerini sorduğu durumlarda çokluk eki aldığı ve vasıta eki (- (y) *la/ile* (T)) ile de kombinlendiği (Göksel vd. 2005: 259-260) görülür.

Kimler-le arkadaşlık etmeyi seviyorsun? (T)

Güzellerden *kim-ner* var? (Özkan 2017: 399) (G)

Kim-ler saña boldı eye? (Köseoğlu vd. 1998-10: 373) (TT) ‘Kimler sana sahip oldu?’

Sen *kim bilen* gepleşyêniñni bir bilyen mi? (Köseoğlu vd. 1998-11: 477) (TT) ‘Sen kiminle konuşuyorsun, biliyor musun?’

Bu faciəni *kim-lər* törəttdi? (Ceferov vd. 2010: 96) (A) ‘Bu faciayı kimler yarattı?’

Turqut qəndə *kimin-lə* gedəcək? (İsmayılov vd. 2011-2: 178) (A)

Kim dolaylı nesne pozisyonunda bulunabilir ve bu pozisyona uygun olarak yönelme (datif), bulunma (lokatif), çıkma (ablatif) durumu ekini alır:

(Sen) *kim-e* bakıyorsun? (T)

Kim-ə karşı sən kalkersin? (Oytun Altun 2009: 194) (G) ‘Sen *kim-e* karşı çıkıyorsun’

Yüz yaş *kim-e* miyesserdir? (Köseoğlu vd. 1998-11: 35) (TT) ‘Yüz yaş kime nasiptir?’

Kim-ə mükafat verdilər? (Hacıyev vd. 2009-11: 56) (A)

Kitabın *kim-de* kaldı? (T)

Alı, imdi dünyê sizde bolmasa ve mende bolmasa, *kim-de* bolur eken? (Köseoğlu vd. 1998-10: 355) (TT) ‘Ali, şimdi dünya (malı) sizde olmasa ve bende olmasa, kimde olur?’

Kim-də hecaların sayı daha çoxdur? (Şahbazlı vd. 2011: 61) (A)

Adam *kim-den* şikayət ediyor? (T)

Kim-dən üürendiniz bu zanaatı? (Ulutaş 2004: 176) (G) ‘Kimden öğrendiniz bu zanaatı?’

Kim-den kem sen ya azmisiñ? (Köseoğlu 1998-11: 318) (TT) ‘Kimden kem, eksikli misin?’

Kim-den üzr istədi ? (Ellazov vd. 2011: 54) (A)

Kim tamlayan/genetif eki alarak bir ad öbeğinin tamlayanı olabilir:

Masanın üstündekiler *kim-in* kağıtları? (T)

Kim-in çocuusun? (Özkan 2017: 269) (G)

Men *kimiñ* sesini eşidyääriñ? (Hanser: 108) (TT) ‘Ben kimin sesini işitiyorum?’

Kim-in yarısan? (Hacıyev vd. 2009-11: 29) (A)

3.2.2 Ne

Ne, nesne ya da bir soyut kavram hakkında bilgi istemek için kullanılan soru sözcüğüdür. Grubun bazı üyelerinde tek biçimbirimli ve tek heceli formu mevcut iken bazılarında birden çok biçimbirim ve çok heceli formları da mevcuttur. Bu yapının OGTDdeki diğer üyelerindeki karşılıkları:

Gagavuzcada: *Ne, naşäy, naşä* ‘ne’.

Türkmencede: *Näme, nä* ‘ne’

Azericede: *Nä* ‘ne’

Kutuda *ne* var? (T)

Ey *ne* var orda? (Özkan 2017: 270) (G)

Evä getirdiğininän *naşey* yapaceyz? (Ulutaş 2004: 161) (G) ‘Eve getirdiğin (şey) ile ne yapacağız?’

Naşä sän yaptın? (Ulutaş 2004 : 168) (G) ‘Ne yaptın sen?’

Bu güljagazyñ günäsi *näme*? (Kara: 107) (TT) Bu güljagazın günahı ne?’

Ey Kays can, balam, bugün mektepge barıp *ne* okadıñ? (Köseoğlu vd.1998-10: 341) (TT) ‘Ey Kays can, balam, bugün mektebe varıp ne okudun?’

Burada *nə* var ki, ata? (İsmayılov vd.2011-3: 39) (A)

Ne birden çok şeyin sorgulandığı durumlarda çokluk eki ile çekimlenir:

Dolabın içinde *ne-ler* var? (T)

Aklına *ne-ler* gelir (Özkan 2017: 212). (G)

Yeri, Gözel, *nemeler* alışdırdın? (Köseoğlu vd. 1998-11: 111) (TT)

‘Hey Gözel, neler aldın?’

Neler danışır? (Köseoğlu vd.1993: 153) (A) ‘Neler konuşur?’

Ne bulunduğu ögenin pozisyonuna göre uygun olan isim çekim eklerini alır. İsim cümlesinde yüklem olarak kullanılabilir. Yüklem olarak kullanıldığı durumlarda bildirme formları ile görülür.

Adın *ne/ne-dir?* (T)

Onun manası *ne-dir?* (Özkan 2017: 293) (G)

Senin taýçanagyn ady *näme?* (Kerbabaýew 1992:199)

Qızım, balam, adın *nə-dir?* (İsmayılov vd. 2011-2: 50)

Ne bir doğrudan nesne pozisyonunda belirtme durumu eki alarak belirtili nesne ve belirtme durum eki almadığı durumda belirtisiz nesne sorgulayabilir:

Ne arıyorsun? (T)

Bendän *ne* dalap edersin? (Oytun Altun 2009: 195) (G) ‘Benden ne talep edersin?’

Ol dükkanda *näme* satyn aldy? (Söyegov 2017: 109) (TT) ‘O dükkanda ne satın aldı?’

Aşıq şeiri üslubu barədə *nə* bilirsiniz? (Hacıyev vd. 2009-11: 78) (A)

Belirtisiz nesne olarak, durum eki almadan konuşurun cevap hakkında önyargısının olmadığını ifade ederken öte yandan belirtme durumu ekini aldığı anda konuşurun bir özel grup cismin içinden yer alan cevabı istediğini ifade eder (Göksel vd. 2005: 260).

Ne-(y) i kırdın? (T)

Men *nämä* düşünmeli? ‘Ben neyi anlayacağım?’ (Oytun Altun 2009:317) (TT)

Şair 7 səs və 7 rəng deyəndə *nə-(y)i* nəzərdə tutur? (Hacıyev vd. 2009-11: 20) (A)

‘Şair yedi ses ve renk diyerek neyi kastediyor?’

Ne dolaylı nesne/dolaylı tümleç pozisyonunda bulunabilir ve bu pozisyondayken yönelme, bulunma ve ayrılma durumu eki alır:

Ne-(y)e bakıyorsun? (T)

Bän sana uruyorum sän *neye* şükür ediyorsun? (Özkan 2017: 195) (G)

Bu derejä *neneñ* yetdiñ? ‘Bu dereceye neye ulaştın?’ (Oytun Altun 2009:317)

Quyruq *nəyə* gərəkdir?(İsmayılov 2011-2:95) (A)

Kitapta *ne-(y)den* bahsediliyor? (T)

Näme-den başlamaly? (Oytun Altun 2009: 317) (TT) ‘Neyden başlamalı?’

Sintaksis *nədən* bəhs edir? (Ellazov vd. 2011 : 21) (A)

Ne iyelik/tamlanan ekleri ile çekimli olduğu durumda bütünün parçası hakkında bilgi istenir.

Arabanın *ne-(s)i* bozuldu? (T)

Varın bakın çantasında *ne-(s)i* var? (Özkan 2017: 193). (G)

Aşır seniñ *nämä-ŋ*? (Hanser 2003: 79) (TT) ‘Aşır senin neyin?’

Mänim onlardan *ne-(y)im* äskikdir? (Ellazov vd. 2011: 126) (A)

3.2.3. Nere-

Nere- soru sözcüğü yer ismi ile ilişkilidir (Dixon 2012: 416). Yer/mekân/konum ya da yön hakkında bilgi istemek için kullanılan soru sözcüğü *nere-* bütün isim çekim ekleri ile çekimlenebilir. Standart Türkçede daima çekimli olarak kullanılır (Göksel vd. 2005: 261), yalın halde bulunmaz. Ancak Türkmencede ve Azericede yalın halde kullanılabildiği görülür. Bu yapının OGTDdeki karşılıkları aşağıdaki gibidir:

Gagavuzcada: *Nere-*

Türkmencede: *Nire/nire-* ‘nere/nere-’

Azericede: *Hara/ hara-* ‘nere/nere-’

Nere- yüklem pozisyonunda bulunabilir:

Türkiye’nin başkenti *nere-si-dir*? (T)

Ekmek idiktän sora *neredä* döşeycän bana yatmaa? (Özkan 2017: 190) (G)

Hanı Bayram, ol *nire-de*? (Köseoğlu vd. 1998-11: 175) (TT)

Onlar *hara-da-dır*? ‘Onlar nerededir?’ (Qasımova vd. 2011: 132) (A)

Genellikle doğrudan nesne ve dolaylı nesne pozisyonunda bulunur.

Nere- Türkçede doğrudan nesne pozisyonunda belirtme durumu eki alır:

Düğün için *nere-(y)i* düşünüyorsunuz? (T)

Duman *haralar-ı* бүрүdü? (Seyidov vd. 2010-8: 73) (A)

Türkçede *nere-* dolaylı nesne pozisyonunda yön hakkında bilgi istemek için kullanıldığında yönelme durumu ekini alır.

Nere-(y)e gidiyorsun? (T)

Nere-(y)e gideyorsun? (Özkan 2017: 145) (G)

Ancak Gagavuzcada *nere-* yönelme durumu ekinin yanında belirtme durumu eki aldığı durumda da yön hakkında bilgi istemek için kullanıldığı yani dolaylı nesne/tümleç'i belirttiği görülür:

Nereyi götürürsün o danayı ba Delice? (Özkan 1996 : 126) (G) ‘O danayı nereye götürürsün be Delice?’

Nereyi bu yol getirir? (Özkan 1996: 145) (G) ‘Bu yol nereye götürür?’

Tükmençe ve Azericede yön hakkında bilgi almak için *nire* yönelme eki almadan kullanılır:

Yeri, Nezik ece, tozan turzup *nire* baryarsın? (Köseoğlu vd.1998-11: 98) (TT) ‘Hey Nezik ana, tozu dumana katarak nereye gidiyorsun?’

Turqut yayda *hara* gedəcək? (İsmayılov vd. 2011-2: 178) (A) ‘Turgut yazın nereye gidecek?’

Nere- yer/konum hakkında bilgi istemek için bulunma ve ayrılma durumu ekini alır:

Elbiselerini *nere-den* aldın? (T)

Nere-dän bulmuşlar bu dünnä güzelini? (Ulutaş 2004: 133) (G) ‘Nereden bulmuşlar bu dünya güzelini?’

Ýeri oylan, *nireden* gelyän? (Kerbabaýew 1992:115) (TT)

Bunu *hara-dan* tapıb getirdin? (Qasımova vd. 2011: 53) (A) ‘Bunu nereden bulup getirdin?’

Nere-de bekliyorlar? (T)

Onnar *nere-dä* yaşêr? (Ulutaş 2004: 147) (G) ‘Onlar nerede yaşıyor?’

Berdi *niredede*? ‘Berdi nerede?’ (Oytun Altun 2009:321) (TT)

Bu il yay təttilini *hara-da* keçirəcəksən? (İsmayılov vd. 2011-2: 16) (A) ‘Bu yıl yaz tatilini nerede geçireceksin?’

Tamlanan/iyelik ekleri ile çekimlenebilir ve bütünün parçasını belirtebilir (Kornfilt 1997: 318).

Kocaeli'nin *nere-sin-de* yaşıyorsun?

Allanazar agaa, tovuğı *nire-si* süyci? (Buran 2011: 140) (TT) ‘Allanazar ağa, tavuğun neresi lezzetli?’

Nerede bir objenin ya da kişinin yeri hakkında bilgi istendiğinde kullanılır.

Tuz Gölü *nere-de*? (T)

Evleri *nerede*? (Özkan 2017: 107) (- Karşıda, milmer taşında. ‘ Karşıda mermer taşında.’) (G)

Kinoteatr *nerede*? (Köseoğlu 2006-11: 547) (TT) ‘Sinema nerede?’

Nizami *harada* anadan olmuşdur? (- Gencede) (Seyidov vd.2010-8: 47) (A) ‘Nizami nerede doğmuştur?’

Yukarıdaki örnekte coğrafi konum olarak yer hakkında bilgi istenmektedir. Aynı zamanda Türkçede *nere-* tamlanan/iyelik eki ile çekimlendiğinde (*nere-(s)i*) bulunulan yer hakkında bilgi istendiğin durumlarda kullanılabilir ve bir yerin tarifi olan özellikleri ya da ayırt edici özelliği cevap olarak ister (Göksel vd. 2005: 261-262).

Tuz gölü *nere-si*?

Yukarıdaki sorunun cevabı ‘Konya ve Aksarayın arasında tuzla kaplı bir yerdir.’ gibi bir cevap olabilir.

İnsanların memleketleri hakkında bilgi edinmek için *nere-* , *-IX* eki ile birleşerek kullanılır:

Eşin *nereli*? (T)

Nereliysin bā çocuk? (Özkan 2017: 254) (G)

Haralısan? (Ellazov vd.2011: 136) (A) ‘Nerelisin?’

Nere- ayrılma durumu eki aldığı her durumda yer/konum hakkında bilgi istemeyebilir.

Nereden formu ile *bil-* fiili kombinlendiği durumda bilginin kaynağı ya da nasıl edinildiği hakkında bilgi istenebilir:

Sana dargın olduğumu *nereden* biliyordun?(T)

Enemin seyle yokus görjegini sen *nireden* bilýädin? (Kerbabaýew 1992:49) (TT)

Bəs bütün bunları *hara-dan* bilirsən, ay baba? (Qasımova vd. 2011: 107) (A) ‘Ay baba, peki bütün bunları nereden biliyorsun?’

3.2.4 Hangi

Anlamsal olarak birden fazla şey arasından seçim yapmayı ister.

Hangi bir isim öbeğinde niteleyici olabilir ve nitelediği nesne belirtme durumu ekiyle çekimlenir (Göksel 2005: 262). Bu soru sözcüğünün OGTDdeki karşılıkları:

Gagavuzcada: *Angı* ‘hangi’

Türkmencede: *Haysı* ‘hangi’

Azericede: *hansı* ‘hangi’

Hangi şehire atandın?

Angı çiçä-ä seversiniz? (Ana sözü 29 Mart 2013: 4) (G)

Haysı çölden, *haysı* tokaydan geldin? (Köseoğlu 1998-11: 133) (TT) ‘Hangi çölden, hangi ormandan geliyorsun?’

Məktəbdə *hansı* xarici dil-i öyrənirsən? (Şahbazlı vd. 2011: 7) (A) ‘Okulda hangi yabancı dili öğreniyorsun?’

Hangi yalnız I. Ve II. teklik kişi ekleri hariç kişi ekleri ile çekimlendikten sonra durum eklerini alabilir:

Annem *hangi-miz-e* daha çok kızgın? (T)

Haysı-mız-ga ecazattır Plah? (Köseoğlu 1998-10: 434) (TT) ‘Hangimize icazettir bu davet?’

Hanginiz vazoyu kırdı? (T)

Angı-nız angı çocaa giceyniz? (Özkan 2017: 293) (G) ‘Hanginiz hangi çocuğa gideceksiniz?’

Bardaktaki çayların *hangi-(s)i-(n)de* şeker var? (T)

Agşam bu samsyklaryň *haysı* birini lukma edinmeli? (Kara: 109) (TT)

Aşağıdaki cümlələrin *hansı-(n)da* ‘ağız’ sözü heqiqi menada işlənmişdir? (İsmayılov 3 vd.2011: 163) (A) ‘Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ‘ağız’ kelimesi gerçek anlamda işlenmiştir?’

Örneklerin *hangi-leri-ni* kontrol ettini? (T)

... *hansı-lar-ı* düzəltmə sözdür? (Hacıyev vd.2009-10: 46) (A) ‘... hangileri düzəltmə sözdür?’

Hangi yüklem pozisyonunda bulunabilir:

Kazanan *hangi-si-(y)miş?* (T)

Benim yarım *angısı?* (Özkan 2017: 211). (G)

Birinci sır *hayısı?* (Köseoğlu 1998-11: 177) (TT) ‘Birinci sır hangisi?’

Suda üzə bilən ev quşları *hansıdır?* (Caferov vd. 2010: 111) (A)

Hangi bir ismi nitelediği durumda karşıtlık meydana getirir (Dixon 2012: 411).

Hangi öğrenci tahtadaki yazıyı yazdı? (T)

Yılın *angi* vakidimi seversiniz? (Ana sözü 29.03.2013: 4) (G)

Ol dokuz kişi *hayısı* tireden bolmalı? (Köseoğlu 1998-11: 423) (TT) ‘O dokuz kişi hangi boydan?’

Görəsən bu qızlardan *hansı* əsl Leyladır? (İsmayılov vd. 2011-2: 70) (A) ‘Bu kızlardan hangisi asıl Leyladır?’

Yukarıdaki örneklerde *hangi* sınıftaki öğrenciler, yılın vakitleri, boylar, kızlar arasından seçimi ifade ediliyor.

Hangi tamlayan/genetif durumu ekiyle çekimli formları niteleyici/sıfat olarak kullanılabilir:

Hangi-miz-in kalemi daha güzel? (T)

Dergâhta *hayısı-nıy* sözi tutuldu ? (Köseoğlu 1998-10: 421) (TT) ‘Dergâhta hangisinin sözü tutuldu ?’

Hansı-mız- (i) n zarafatı yaxşı oldu? (İsmayılov vd. 2011-2: 189) (A)

Hangi, iç- ara- ifadelerinin ve işaret zamirlerinin ayrılma durumu ekiyle çekimli formları ile birlikte kullanıldığında sıfat/niteleyici olarak bir işlev kazanabilir:

Bun-lar-dan *hangisi* sahte? (T)

Bizdan *angımız* daa beenik iş yapacak? (Özkan 2017: 250) (G)

‘Bizden hangimiz daha beğenilecek iş yapacak?’

Tapın görək bu(n)-lar-dan *hansı* anadır, *hansı* bala? (İsmayılov vd. 2011-2: 155)

(A) ‘Bulun görelim bunlardan hangisi ana, hangisi yavrusudur?’

(Öğretmenlerden) *hangisi* bugün izinli? (T)

İçilerinden/aralarından *hangisi* daha istekli? (T)

... ara-sı- (n) da hansı fərq vardır? (Ellazov vd. 2011: 128) (A) ‘... arasında hangi/ne fark vardır?’

Hangi zaman hakkında bilgi almak için de kullanılabilir ve bu işlem için *gün, hafta, ay* vb. kelimeler ile isim öbeği oluşturur:

Mezuniyet programınız *hangi gün*? (T)

Yılın *angi* vakidini seversiniz? (Anasözü 29.03 2013: 4) (G)

Haysı günde bina etdi ol guşı (Köseoğlu 1998-10: 421) (TT) ‘Hangi günde yaratmıştır o kuşu?’

Azərbaycanda Bilik Günü *hansı* gündür? (İsmayılov vd. 2011-2: 8) (A)
‘Azerbaycanın Bilik Günü hangi gündür?’

3.2.5 Kaç

Sayılabilenler için miktarı hakkında bilgi istemek için kullanılan *kaç* soru sözcüğüdür Türkçede tek biçimbirimli ve tek heceli formu mevcuttur. Bir isim öbeği ile ifade edilen varlıkların sayıları hakkında sorgulama yapmak için kullanılır. Bir isim öbeğinde bir sayının bulunduğu pozisyonunda yer alır ve sayıcı/numaralandırıcı ifade *tane* ve ölçü ifadesi *avuç* ile kullanılabilir (Göksel 2005: 263). Peşinden gelen sözcük isimdir ve bu isim çoğul eki alamaz. Ancak *kaç* soru sözcüğünün Türkmençe karşılığı olan *näçe* grubun dillerinden farklı olarak hem sayılabilen hem de sayılamayan varlıklar/şeyler için kullanıldığı görülür.

Gagavuzcada: *Kaç*

Türkmencede: *Näçe* ‘ne kadar, kaç tane’

Azericede: *Neçä* ‘kaç’

Günde *kaç* sayfa kitap okuyorsun? (T)

Kaç kovrik topladın ? (Özkan 2017: 188) (G) ‘Kaç simit topladın?’

Näçe çağaңыз var? (Hanser 2003: 79) (TT) ‘Kaç çocuğunuz var?’

Zeynəb, sizin sinifdə *neçə* şagird oxuyur? (Hacıyev 2009-11:12) (A)

Tamlayan durumu/genetif eki ile çekimli *kaçı* formu, ayrılma durumu eki ile çekimli isim ile beraber bulunabilir (Göksel 2005: 263).

Ağaçlar-dan *kaç-ı* kurumuş?

Həmin sözlər-dən *neçə-si* cansız, *neçə-si* canlı varlıq adı bildirir? (İsmayılov vd. 2011-2: 64) (A)

Kaç, kısımlara ayırıcı yapıların tamamlayıcısı olarak *iç-*, *ara-* ifadelerinin ayrılma durumu eki ile çekimli formları ile birlikte bir öbek oluşturabilir (Göksel 2005: 263).

Araların-dan *kaç-ı* araba kullanmayı biliyor? (T)

Kaç zaman (kaç saat/zaman/gün), paha, miktar mesafe ifade eden kelimeler ile birlikte kullanılması ile yaş (kaç yaş), paha (kaç para), miktar (kaç kişi, kaç nesne), zaman (kaç saat/zaman/gün vb), mesafe (kaç kilometre) hakkında bilgi almak için kullanılabilir.

Saat *kaç*? (T)

İlin *neçə* fəslı var? (Caferov 2010:85) (A)

Kaçta eve dönersin? (T)

Kaç saat deersin yol yaper? ‘Yol kaç saat sürer?’ (Özkan 2017: 643) (G)

Sagat *nəçə*? (Kerbabaýew 1992:137) (TT)

Şamaxıdan Altıağaca qədər *neçə* kilometr məsafə var? ‘Şahmahıdan Altıağaca kadar *kaç* kilometre mesafe vardı?’ (Qasımova vd. 2011: 61) (A)

Yeni arabana *kaç* para verdin? (T)

Ayağındakı ayakkabı kim bilir *kaç* liradır? (T)

A, ol *nə:çə* manat duryr-da? (Clark 1998: 204) (TT) ‘O kaç manat eder acaba?’

Kaç yönelme durumu eki alarak paha ifade edebilir:

Kaç-a aldın kitabı? (T)

Kaç-a satêrsın bu tavşanı? (Ulutaş 2004: 138) (G) ‘Bu tavşanı kaç satıyorsun?’

Atanın aldığı albalının kiloqramı *neçəyə* idi? (İsmayılov vd.2011-3:164)

Bir kişinin yaşı hakkındaki sorularda *kaç* niteleyici/belirticidir (Göksel 2005: 263).

Kaç yaşında okula başladın? (T)

Kaç yaşındayım bən o zaman? (Ulutaş 2004: 161) (G)

Sen *nəçə* ýasynda? (Kerbabaýew 1992:96) (TT) ‘Kaç yaşındasın?’

Oğulun texminen *neçə* yaşı olardı? (Ellazov vd. 2011: 5) (A) ‘Oğlun tahminen kaç yaşında?’

Kaçıncı

Kaç ayrıca -cX sıra sayı belirtici ek ile beraber kullanılabilir ve cevap olarak bir sıra sayı ifadesini ister. Genellikle yapıların/binaların adres numaralarını, binaların katlarını, otobüs numaraları gibi benzeri şeyler hakkında bilgi istemek için kullanılır (Clark 1998: 204). Bu kelime Türkmencede *näçenji* ‘kaçıncı’, Azericede *näçenci?* ‘Kaçıncı?’ biçimindedir.

A: *Kaçıncı katta düşmüş?* (T)

B: Beşinci kattan.

Dostuň *näçenji* synpda okayar? ‘ (Söyegov 2017: 109) (TT)

Azərbaycan *neçənci* ildə müstəqillik qazanıp? ’ (İsmayılov vd.2011-3: 137) (A)

3.2.6 Ne Kadar

Ne kadar sayılamayanlar varlıklar/şeyler için miktar hakkında bilgi istemek için kullanılan soru sözcüğüdür. Tek biçimbirimli ve çok haceli formu mevcuttur. Bu kelime Gagavuzca *ne kadar*, Türkmence *näçe* ‘ne kadar’, Azerice: *nä kädär* ‘ne kadar’ şeklindedir.

Salataya *ne kadar* sirke koyayım? (T)

Ne kadar yıldız var göktä ? (Ulutaş 2004: 132) (G) ‘Gökte ne kadar yıldız var?’

Hanı ayt, *näçe* çay gerek? (Köseoğlu 1998-11: 111) (TT) ‘Haydi söyle ne kadar çay gerek?’

Mağazadan *nə qədər* kitab aldın? (Hacıyev 2009-11: 39) (A) ‘Mağazadan ne kadar kitab aldın?’

Ne kadar bir cismin pahası /değeri sorulmak istendiğinde kullanılabilir.

Kolundaki saat *ne kadar?* (T)

Ne kadar isteersin evä? (Oytun Altun 2009: 198) (G) ‘Eve ne kadar istiyorsun?’

Baý aga, onda sygryn bahasy *näçe?* (Kerbabaýew 1992:190) (TT)

... gediş haqqı *nə qədərdir?* (Hebibli 2010: 207) (A) ‘... gediş ücreti (yol parası) ne kadar?’

Ne kadar özel bir hareketle ilgili mesafenin ya da zamanın miktarı sorulunca kullanılabilir.

Ne kadar yol gittiniz? (T)

Açan kolveryceniz *ne kadar* yukarı? (Ulutaş 2004: 173) (G) ‘O zaman ne kadar yukarı koyvereceksiniz?’

Məsafə *nə kədərdir?* (Hebibli 2010: 206) (A) ‘Mesafe ne kadar?’

Haftasonu yapılacak olan sınav *ne kadar* sürecektir? (T)

E *ne kadar* taa beklemää e? (Oytun Altun 2009: 198) (G) ‘ Daha ne kadar bekleyeceğiz?’

Siz şu kārde *nä:çe* vagtan bāri işlājiz? (Clark 1998: 204) (TT) ‘ Siz ne kadar zamandır bu iştesiniz?’

Nə qədər çalışdı? (İsmayılov vd. 2011-2: 83) (A) ‘Ne kadar çalıştı?’

3.2.7 Ne Zaman

Zaman hakkında bilgi istemek için kullanılan soru sözcüğü çok biçimbirimli ve çok hecelidir. *Ne* ve *zaman/vakit* biçimbirimlerinin birleşimiyle meydana gelmiştir .

Gagavuzcada: *Ne zaman*

Türkmencede: *Haçan, nāvagt* ‘*ne zaman*’

Azericede: *Nä zaman, nä vaht, haçan* ‘*ne zaman*’

Ne zaman görüşelim? (T)

Ne vakit eve dönersin? (T)

Ne zaman başlaycez bu evi düzmää? (Oytun Altun 2009: 199) (G) ‘Ne zaman bu düzmeye başlayacağız?’

Begenç uniwersitete *haçan* gelir? (Söyegov 2017: 109) (TT) ‘Begenç üniversitede ne zaman gelecek?’

Hézir ugrasak *né vagt* yeteris? (Köseoğlu 1998-11: 283) (TT) ‘Şimdi çıksak ne zaman varırız?’

Xocalı faciəsi *nə zaman* olub? (Ceferov vd. 2010: 96) (A) ‘Hocalı faciası ne zaman oldu?’

Dərslər *nə vaxt* başlanır (Seyidov 2010:95)

... sözləri bu gün də deməyip, bəs *haçan* deyəcəyik? (Hacıyev vd. 2009-10: 135)

(A) ‘... sözleri bugün söylemeyip, peki *ne zaman* söyleyeceğiz?’

Senin gülistanın haçan gül açacag, hezanın *ne vaht* bitecektir? (Oytun Altun 2009: 161) (A) ‘Senin gülistanın ne zaman gül açacak, hazanın ne vakit bitecektir?’

Ne zaman yönelme durumu eki ve ayrılma durumu eki ile çekimli formları *beri* ve *kadar* zaman ifade eden edatları ile edat öbekleri oluşturabilir ve zaman aralığını sorgular. *Ne zaman* soru kelimesi *beri* biçimbirimi ile beraber kullanıldığında geçmişten başlayan ve bulunulan zaman kadar devam eden zaman aralığını sorgular.

Ne zamandan beri bu evde oturuyorsun? (T)

‘Ne zamandan beri onu ileri (itiyo)?’

Bağışlañ, siz o zenan bilen *haçandan beri* tanış? (Köseoğlu 1998-11: 273) (TT)

‘Afedersiniz, siz onunla *ne zamandan beri* tanışyorsunuz?’

Ne zaman, *haçan* ve *ne vakt* soru sözcükleri *kadar* (Türkçe), *çenli* (Türkmençe ‘kadar’), *dek* (Azerice ‘kadar’) biçimbirimleri ile beraber kullanıldığında bulunulan zamandan başlayıp geleceğe doğru devam eden zaman aralığını sorgular

Ne zamana kadar işsiz dolaşacaksın? (T)

Haçana çenli biz dine uzakdan salamdaşıp gün geçirmeli, sen toya razımı? (Köseoğlu vd. 1998-11: 178) (TT) ‘Ne zamana kadar biz sadece uzaktan selamlaşıp gün geçireceğiz sen düğüne razı mısın?’

Ne veqtedek gezim sensiz? (Köseoğlu vd. 1993: 186) (A)

‘Ne zamana kadar sensiz gezeyim?’

Gagavuzcada *açan* (< haçan < kaçan) ‘o zaman’ ve ‘ne zaman’ anlamlarında zaman zarfı olarak kullanılır (Özkan 2017: 33). Başında kullanıldığı cümleyi daha önceki veya sonraki cümleye bağlayabilir. Bu bağlacın ortaya çıkışı, *açan* < *kaçan* < *kayu* + *çağ+ın* şeklinde olmalıdır (*kayu*, Eski Türkçede soru zamiri; *çağ*, zaman zarfı; *+ın* vasıta ekidir) (Özkan 1996: 183-184).

Açan geleerlär fırına atmış. (Ulutaş 2004: 161) ‘Gelirler (ki) fırına atmış.’

Açan Aaaç-Kıran hem Ayı-Kulak gelmişleri, görmüşler, ani bordey erinde yokmuş. (Özkan 1996: 183-184) (G)

3.2.8 Neden/Niye/Ne İçin

Olayların veya olguların nedenleri ve şartları başka bir ifadeyle harekete iten dürtüleri, hareketin gerekçeleri hakkında bilgi istemek için kullanılan soru sözcüğü *neden, niye, ne için* şeklindedir. Bu yapının Oğuz grubundaki Türk dillerindeki karşılıkları aşağıdaki gibidir:

Gagavuzca: *Näden, ne* ‘niye’, *niçin/neçin* ‘ne için’

Türkmence: *Nämeden* ‘neden’, *näme* ‘niye’, *näme üçün* ‘ne için’

Azerice: *Neden, niyə* ‘niye’, *nä üçün/neçin* ‘ne için’,

Çiçeklere *niye/neden/ne* için su vermiyorsun? (T)

Näden bir türlü bu ad İran dilindän onun karşılı bulunmêr? (Ulutaş 2004: 115) (G)

‘Neden bir türlü bu adın İran dilinden karşılığı bulunmuyor?’

Nämeden utanayın gız? (Köseoğlu vd.1998-11: 452) (TT) ‘Neden utanayım kız?’

Näme ağlayaarsın, tilki ağa? (Kara 2001: 92) (TT) ‘Niye ağlıyorsun, tilki bey?’

Meni *neden* tez unuttun? (Köseoğlu vd. 1993: 156) (A)

Niyə içəri girdin? (Hacıyev 2009-11: 36) (A)

Gagavuzcada *neden, niye* soru sözcüklerinin yanında *ne* soru sözcüğü de olayların veya olguların nedenleri ve şartları başka bir ifadeyle harekete iten dürtüleri, hareketin gerekçeleri hakkında bilgi istemek için kullanıldığı görülüyor:

Sän dä *ne* bu uzun kulaklıylan gelmişin? (Oytun Altun 2009 : 197) (G) ‘Sen de niye bu uzun kulaklıyla gelmişsin?’

Ne ve *için* biçimbirimlerinin beraber kullanımlarından meydana gelen *ne için* formu; olayların ve olguların sebepleri hakkında bilgi almak için kullanılan başka bir soru kelimesidir.

Ne için yüzüme bakmıyorsun? (T)

Ne-çin içeysin su? (Ulutaş 2004: 125) (G) ‘*Ne için* su içiyorsun?’

Siz eşeği nire ekidyersiniz, *näme üçün* ekidyersiniz? (Köseoğlu vd.1998-11: 93)

(TT) ‘Siz eşeği nereye götürüyorsunuz; ne için götürüyorsunuz?’

Öyle ise, geydiyin geyim *neçin* böyle sade? (Oytun Altun 2009: 163) (A) ‘Öyle ise, giydiğin giyisi *ne için* böyle sade?’

Gagavuzcada *neçin* soru kelimesi ilgi cümlesinin başlatıcısı olan ilgi zamiri olarak kullanıldığında başında bulunduğu cümleyi açıklama cümlesi haline getirir (Özkan 1996: 187).

Dana geler geler da uz Delicenin avluna girer, [*neçin* ki orada varmış çok eşillik otlamaa] (Özkan 1996: 187) (G) ‘ Dana, orada otlamaya çok yeşillik olduğu için gelir Delice’nin avlusuna girer.’

3.2.9 Nasıl

Nasıl meydana gelen hareketinin şekli ya da nesnelere biçimlerinin tarifi hakkında isteyen sorularda kullanılır. İsme gelen durum eklerini almaz..

Gagavuzca: *nasıl, nası, nicä, nesoy* ‘nasıl’

Türkmence: *neneň, nähili, niçik* ‘nasıl’

Azerice: *necä, nä cür/teher* ‘nasıl/ ne şekil’

Enginar *nasıl* yetiştiriliyor? (T)

Nesoy senin bu ilacınnan kulanmaa? (Ulutaş 2004: 135) (G) ‘Senin bu ilacın nasıl kullanılıyor?’

O Bulgarlar *nicä* yaşêrdılar Dobrucada? (Ulutaş 2004: 114) (G) ‘O Bulgarlar Dobruca’da nasıl yaşarlardı?’

Hanı dur-da, kakası, bu *nähili* boldı? (Köseoğlu 1998-11: 421) (TT) ‘Hey, dur bakalım babası, bu nasıl oldu?’

Sənin Peterburq səfərin *necə* keçdi? (Hacıyev 2009: 85) (A)

Nasıl bağlama göre sebep ve ya gerekçe isteyen bir işlevde görülebilir:

Bana bunu *nasıl* yapabildin? (T)

Nası yaşêrsiniz burada bensiz? (Ulutaş 2004: 147) (G) ‘Burada bensiz nasıl yaşıyorsunuz?’

Ama *nesoy* seni biz tanıyalım? (Ulutaş 2004: 181) (G) ‘ Ama biz seni nasıl tanıyalım?’

Türkmenin yurdunu parçalap- o *nähili* dadaşını gorayarmışınız? (Köseoğlu vd. 1998-11: 387) (TT) Türkmen'in yurdunu parçalayarak nasıl sınırlarını koruyormuşsunuz?

Mahruum etcek sen *niçik*/Onı kanal görmekten? (Kara: 84) (TT) ‘Nasıl mahrum edersin onu kanal görmekten?’

Dövlet-i keviyye-yi Rusiya bu istitaet ve küdret ile hele kendlerde mektebhanalar bina etmeyibdir. Biz fügera *necä* edek? (Köseoğlu vd. 1993: 139) (A) ‘Güçlü Rus devleti bile bu gücü ve kudretine rağmen hâlâ köylerde okullar açamamıştır. Biz bu yoksul hâlimizle nasıl açacağız?’

Nasıl sadece şahıs ekleri alarak bir iletişim ortamında hal hatır sorma ya da iletişim kurma ifadesi olarak da kullanılır:

Nasılsınız? (T)

Nicä sän? (Oytun Altun 2009: 199) (G) ‘Nasılsın?’

Bolşuñ *nähili* seniñ? (Söyegov 2017: 111) (TT) ‘Nasılsın?’

Necäsiniz? (Hebibli 2010 :185) (A)

Nasıl hem yer yön tarifi isterken hem de bir şeyin niteliği ve ya meydan geliş şekli hakkında tarif isterken kullanılır.

Milli kütüphane’ye *nasıl* gidebilirim? (T)

Tarhana *nasıl* yapılıyor? (T)

Nicä siz niyetlenirsinin öldürmää adamı? (Ulutaş 2004: 151) (G) ‘Adamı nasıl/ ne şekilde öldürmeye niyetleniyorsunuz/düşünüyorsunuz?’

Doktor, ony *nähili* aýyrmak bolar? (Kerbabaýew 1992:94) (TT)

Günəbaxanı *necä* yetişdirirlər? (İsmayılov vd. 2011-2: 107) (A)

Doğum günü partin için *nasıl* bir konsept düşünüyorsun? (T)

Siziñ bugdaýyňyz *nähilidi?* Akmydy? Garamydy? (Kerbabaýew 1992:224)

Tülkünün tapşırığı *necä* idi? (Caferov 2010:119) (A)

Nasıl, ol- (be) ve *da* (also) ifadeleriyle birlikte *nasıl oldu da/ nasıl olmuş da* gibi bazı öbeklerde görülebilir (Göksel vd. 2005: 265) ve bu öbekler olağan dışı bir duruma karşı şakınlık ifade eder.

Nasıl ol-du da temizlik yaptın? (T)

Da bir adam *nasıl olý da* onun avlunda bir hırsız öldürüy? (Ulutaş 2004: 128) (G)

Nähili bolarkaa? (Kara 2001: 120) (TT) ‘Nasıl olur ki?’

Nasıl ol-muş da insafa gelmiş? (T)

Bəs necə olur ki, şah səni bu qadar çox istəyir? (Caferov vd. 2010: 114)

Nasıl fikir almak için kullanılabilir:

Misafirler için kek yapsam *nasıl olur?* (T)

Mıhman öy eyesiniñ gulu diyeysek *nehili* göryeñiz? (Köseoğlu vd. 1998-11: 429)

(TT) ‘Misafir ev sahibinin kuludur" desek nasıl karşılırsınız?’

Nasıl olumsuzluk eki ile çekimli bir yüklem ile birlikte kullanıldığında yüklem ile ifade edilen şeyin elde olmayan sebeplerden kaçınılmaz olduğu ifade edilir:

Nasıl üzül-me-(y)ey-im? (T)

A: Ne zorun varda öla bangır-bangır aaleersın?! B: *Ne* aala-ma- (y) -ım, yolcum (Altınkaynak 2003: 54-55) (G) ‘Nasıl ağlamayım, yolcum’

Men *neneysi* aağlamaayın? (Kara : 78) (TT) ‘Ben nasıl ağlamayayım?’

Necə kurbân demeyim, gözlerimin qâresidir (Köseoğlu vd. 1993: 332) (A) ‘ Nasıl kurban demeyeyim, o benim gözlerimin karasıdır?’

Nasıl istek eki ile çekimli bir yüklem ile kullanıldığı durumda, yüklemle ifade edilen eylemin olanaksızlığı ifade edilir:

Çocuğu evde tek başına *nasıl* bırak-a-(y)ım? (T)

Nasıl kaç-a-lım? (-diy kız, açan bubam görececek bizi, ikimizi de kesecek.) (Özkan 2017: 132) (G)

Men *nähili* jan tap-a-(y)ım? (Kara: 147) (TT)‘Ben nasıl can bulayım?’

Nasıl soru işlevi dışında *çok* kelimesi gibi üstünlük, yüksek dereceleme işlevinde kullanıldığı görülür:

Nasıl da güzel bir bebek bu. (T)

Göreydiniz, *nasıl* güzel durardı onnar gelin-güve. (Altınkaynak 2003: 115) (G)

Neneş güzel atdı ol! (Köseoğlu vd. 1998-11: 429) (TT) ‘Ne güzel attı o. / Çok güzel attı o.’

Necə də gözəldir! (İsmayılov vd.2011-3: 48)

Nasıl eğlendik partide keşke sen de gelseydin. (T)

Bilsän *nasıl* seni severim. (Karanfil 2015: 237) (G)

3.2.10. Soru Sözcükleri ve Vurgu

Soru sözcükleri vurguludur (Göksel 2005: 259), (Hanser 2003: 44-45) (Householder 1965:26) başka bir ifadeyle odak ögesidir. Tek istisna başka vurgulu ifadeler olan ‘daha, hep, en, hiç, asla, bile’ gibi ifadelerle birlikte kullanılmalarıdır.

İçerik soru cümlelerinde tonlama soru kelimesinin ilk hecesinde sesin yükselmesi ve tekrar düşmesi şeklindedir.

Bugün NEreye gidiyorsun? (T)

Kİmi gezeği? (Köseoğlu vd.1998-11: 92) (TT) ‘Kimin sırası?’

3.2.11. Çoklu Soru Sözcüklerinin Beraber Kullanımı

Aynı cümle içinde birden fazla soru sözcüğü bulunması durumunda soru sözcükleri belirli bir düzen göre cümlede yer alır. Türkçenin cümlede öge düzeni (SVO/ÖÖY)’ne göre hangi ögeyi sorguluyorlarsa onun yerini alırlar.

Kim neyi ne yapıyor? (T)

Kim kimi beener ? (Ulutaş 2004: 132) (G) ‘Kim kimi beğenir/beğeniyor?’

Niren ağrıyor, nedip ağrıyor, haçandan beri ağrıyor? (Köseoğlu 1998-11: 227) (TT)

‘Neren ağrıyor, nasıl ağrıyor, ne zamandan beri ağrıyor?’

Ay serçe, getirdiğin damla boyda olmaz bu su oda néyleye biler, niye özünü elden dilden salırsan? (Buran 2011:82) (A) ‘Ey serçe getirdiğin su damla büyüklüğünde değil bu su ateşe ne yapabilir, niye kendini yoruyorsun?’

Birden fazla soru sözcüğünün beraber kullanımlarında ilk soru sözcüğünde sesin yükselmesi şeklinde tonlama görülür.

KİM neyi nerede görmüş?

KİM ne dedi?

3.2.12. Aktarma/Eko İçerik Soruları

Aktarma/eko içerik soruları beklenmeyen bir şaşkınlık olarak gerçekleşen ya da doğru bir şekilde duyulmayan ya da anlaşılmayan bir bölüm için meydana gelen ve hemen öncesinde ifade edilen bir soru cümlesindeki soru ifadesini/sözcüğünü takip eden sorulardır.

A: Ali istifa etmiş. B: Ali ne yapmış? (T)

A: Bişey istämeerim senden, sade bir iş... B: Ne iş? (Altınkaynak 2003: 58) (G)

A: Nire? B: Nire bolanda näme? (Köseoğlu vd. 1998-11: 202) (TT) ‘A: Nereye? B: Nereye de ne demek?’

A: Ne üçün gelsinler, ağa? B: Nece ne üçün? (Makas 1991: 21) (A)

Aktarma/eko içerik soruları daha önce sorulmuş bir sorunun geçerliliği hakkında sorgulama yapıldığında kullanılabilir (Göksel vd. 2005: 267).

A: Oraya nasıl gidilir?

B: Oraya nasıl mı gidilir?

Yok nasıl mı Miti yazsın bir kiyat ministerlerä (bakanlara) da, bekim, doorudaceklar bu yannışıklı? (Özkan 2017: 609) (G)

3.3. SORULARDA EDAT KULLANIMI

Hem soru cümlelerinde bir soru işlemcisine yardımcı hem de tek başına soru işlemcisi olarak edat kullanımları görülür.

3.3.1. Hani

Hani, göster/ bana göster (‘show me’/ ‘present me’) anlamına gelen bir ünlemdir (Göksel 2005: 268). Bu yapının OGTDdeki karşılığı şöyledir:

Gagavuzcada: *ani* ‘hani’

Türkmencede: *hany/hani* ‘hani’

Azericede: *hami* ‘hani’

Hani sorularında belirli bir nesnenin ya da kişinin yeri/konumu hakkında bilgi edinmek için kullanılabilir:

Çocuklar *hani*? (T)

Ani mamu? (Ulutaş 2004: 178) (G) ‘Mamu hani?’

Hani, oğlanlar! (Köseoğlu1998-11: 244) (TT) ‘Hani oğlanlar?!’

Bəs papağını *hani*? (İsmayılov vd. 2011-2: 148) (A)

Hani biçimbiriminin asıl amacı belirli bir nesnenin yerini istemek olmayan ama gösterilmesini/sunulmasını isteyen ‘nerede’ soru kelimesini içeren retoriksel sorulara benzer (Göksel vd. 2005: 268).

Hani yaptığın resim? (T)

Hani, kızım, senin beren zadın? (Köseoğlu 1998-11: 164) (TT) ‘Hani kızım senin verdiği şey?’

Bəs papağım hani (İsmayılov vd. 2011-2: 148) (A)

İnanmamayı göstermek için ya da bir durumun geçerliliği hakkında bilgi almak için *hani* soru kelimeleriyle birlikte kullanılabilir (Göksel vd. 2005: 269).

Hani ne zaman yaptın dersini? (Göksel vd. 2005: 269)

3.3.2. Acaba

Acaba şüphe ya da merak belirtir ve aşağı yukarı İngilizce ‘I wonder (if)’ ifadesine denktir. Hem içerik/bilgi sorularında hem de evet/hayır sorularında kullanılabilir. *Acaba* biçimbirimi ya cümlenin başında ya da cümlenin sonunda bulunur. Cümle başı ve cümle sonu pozisyonlardan başka pozisyonlarda da bulunabilir (Gökse 2005: 269).

Acaba sınavlar nasıl geçecek? (T)

Neyä gelir bu *acaba*? (Özkan 2017: 667) (G)

Əcəb bu kim, bulann da *əcəb* həyələri vardır (Hacıyev vd. 2009-11: 111) (A)

Türkçede soru edatı olan *acaba* Türkmencede –kaa/-kää biçimbirimiyle karşılanır: *ääkmiäkä* ‘ak mı acaba?’ (Buran 2011: 125) ve şüphe ya da merak belirtir.

Nıyagılı ahun müfte neme coğap gaytararka? (Köseoğlu 1998-11: 256) (TT)

‘Nıyazkulu Molla, müftüye nasıl cevap verecek acaba?’

Acaba kararsızlık da ifade edebilir. Bu durumda *acaba*, şart eki ile çekimli yada hem olumsuzluk hem de şart eki ile çekimli yüklem ile görülür:

Pikniğe git-se-m mi acaba? (T)

Sınava gir-me-se-m mi acaba? (T)

3.3.3. Yoksa

Yoksa genellikle evet/hayır sorularında kullanılır ve konuşurun beklentilerinden farklı olabilen durumun parçaları üzerinden ani bir idrak /farkına varma belirtir (Göksel vd. 2005: 269) ve çıkarımsal anlam değeri taşır. Bu yapı, Gagavuzcada *osa* ‘yoksa’, Türkmencede *ya, yoğsam* ‘yoksa’, Azericede *yoksa, ya* ‘yoksa’ şeklindedir.

Yoksa geç mi kaldım? (T)

Osa beenmedi mi seni? (Oytun Altun 2009: 200) (G) ‘Yoksa seni beğenmedi mi?’

Ýa garakçylaryň hazynasynyň üstünden baráýdymyka?? (Oytun Altun 2009: 323)

(TT) ‘Yoksa eşkiyaların hazinesinin peşinden mi gidiyordu?’

Yohsa stekansız su içebilmirsən? (Oytun Altun 2009: 166) ‘Yoksa bardaksız su içemiyor musun?’ (A)

Yoksa cümlede farklı pozisyonlarının yanında genellikle *ya* cümle başında *ya* da sonunda bulunur. Ancak alternatif soruların bağlayıcısı olarak kullanımları istisnadır (Göksel vd. 2005: 270) yani bağlayıcı işlevini üstlendiği zaman iki ayrı parçanın arasında bulunur.

Şimdi mi geleyim *yoksa* sonra mı? (T)

Güreş güreşä mi isteersin *osa* kılıç kılıca mı isteersin? (Özkan 2017: 135) (G)

İncirli cülgesine meni alıp gidyenizmi *ya-da* ayaliniz bilen gidyenizmi? (Köseoğlu vd.1998-11: 276) (TT) ‘İncirli vadisine benimle mi yoksa karınızla mı gidiyorsunuz?’

Cavandı, *ya* goca? (Oytun Altun 2009: 166) (A) ‘Genç miydi yoksa yaşlı mı?’

3.3.4 Bakalım

Bakalım (let’s see) bir tahminin ifade edilışıdır. Genellikle konuşurun ileriye dönük bir olayla alakalı merakını gösterir. Emirlerde kullanımından hariç olarak, *ya* içerik soru

cümlesinde ya da kutuplu soru cümlelerinde bulunur. Ama bu cümleler gerçek soru değildir ve bir cevap/karşılık istemezler (Göksel vd. 2005: 270). Bu Gagavuzcada *bakalım*, Türkmencede *bakalı*, Azericede *görek* ‘görelim/bakalım’ şeklindedir.

Bakalım sonumuz ne olacak? (T)

A te ben sabaa senden ileri çıkacam şkoladan da *bakalım* babu gelecek mi? (Özkan 2017: 124) (G)

Ay, hanı başlık bir gelsin *bakalı*, kimiñ göçüp, kimiñ galyanmı görübiris onsoñ. (Köseoğlu vd. 1998-11: 474) (TT) ‘Eh, haydi bir başkan gelsin bakalım, kimin göçüp kimin kalacağını görürüz ondan sonra.’

Ohu *görek* ne haber var? (Makas 1991 : 6) (A)

3.4. SORU YAPAN FORMLARIN FARKLI KULLANIMI

mX biçimbirimi, –DX eki ile çekimli bir fiili takip ettiği bazı durumlarda bir zarf tümleci eki olarak (Göksel vd. 2005: 104) zarf tümleci yapar.

[Arabamı sat-*tı-m mı*] Amerika’ya gideceğim. (T)

[Yar kapuna gel-*di mi*] asta olsan kalkarsın (Özkan 2017: 228) (G) ‘Yar kapına geldi mi hasta olsan kalkarsın.’

[Bu yumuş saña buyurul-*du-mı*] sen yerine yetirmeli. (Clark 1998: 477) (TT) ‘Bu görev sana verildi mi sen yerine getirmelisin.’

[Söhbət sıyasata yazay-*dı-mı*] onda dessine canıgyardı, göye diyersin nobatına garaşıp oturan yalı, örç alıp gepleyerdı. (Köseoğlu 1998-11: 167) (TT) Sohbet siyasetten açıldı mı o zaman derhal katılıyor, çabalıyor, güya sırasını bekliyormuşçasına, gittikçe daha fazla güç kazanarak konuşuyordu.

Soru eki *mX* ikileme formlarında pekiştirici olarak kullanılabilir (Göksel vd. 2005: 104)

Güzel *mi* güzel bir çocuk?

Mavi *mi* mavi inadına kavi, (Özkan 2017: 401)

Soru sözcüklerinin olumsuzlama olarak kullanımı da vardır. ‘ne... ne’ ya da ‘ne...ne de’ formu en yaygın olumsuzlama formudur.

Ne kırmızıyı *ne* mavi istiyorum. (T)

Anam fit düşdüydü *ne* lafederdi *ne* gezerdi. (Ulutaş 2004: 155) (G) ‘Anam zayıf düşmüşdü. Ne konuşuyor ne geziyordu.’

Ne seni istiyorum *ne de* senden gelen faydayı? (T)

Bu gün *ne* gün çykdy, *ne-de* sowuk boldy. (Söyegov 2017: 112) (TT)

Nə kələm tutmağı, *nə* oxumağı, *nə də* yazı yazmağı bacarırdıq. (Caferov vd. 2010: 148) (A)

Yukarıdaki örnekteki soru cümlesi gerçek bir soru cümlesi değildir ve bildirme cümlesine olumsuzlama anlamı katar.

Soru sözcükleri kuvvetlendirici olarak da kullanılabilir:

Annemi *nasıl* özlemişim anlatamam. (T)

Ne kadar da büyük olsun onun şanı, taştır onun nişanı. (Özkan 2017: 74) (G)

Nehili pek! (Köseoğlu 1998-11: 174) (TT) ‘Nasıl da temiz!.

Sən *nə* yamansan, a buz! (Caferov vd. 2010: 88) (A)

Nasıl, *ne* soru sözcükleri *da* biçimbirimiyle birlikte kuvvetlendirici anlam taşıyan öbekleri oluşturdukları görülür.

Ne de fena bir çocuk. (T)

Gör, *neneñ* kanun bilici bolupdır. (Köseoğlu 1998-11: 179) (TT) ‘Bak, nasıl da kanun bilirmiş.’

Öyümö gitmään şu yerde galsam *nähili* oñot bolor. (Hanser: 118) (TT) ‘Evime gitmeden burada kalsam nasıl güzel olur.’

Ay Tık-Tık xanım, *nə* kəşəng bəzənmişən, hara belə? (Caferov vd. 2010: 123) (A)

Belgisizler ile soru sözcüklerinin yakın bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Soru kelimelerinin hem ‘bir kaç, her ne, herhangi,vb.’ belgisiz öbekleri oluşturmada hem de cümleye belgisiz anlam katmak için kullanıldığı görülür.

Bir kaç kişi arka sokakta sessiz sessiz yürüyordu.

Geçer *bir kaç* gün. (Özkan 2017: 196) (G)

Hiç kim, arkayın aydıber, ayacak zadıñı. (Köseoğlu 1998-11: 114) (TT) ‘Hiç kimse yok, rahatça deyiver diyeceğini?’

Her hansı bir mövzuda ərizə yazınız. (Hacıyev vd. 2009-11: 119) (A)

Kimler geldi geçti bu dünyadan. (T)

Kim bilsin, *kaç* yıllar geçmiş. (Özkan 2017: 122) (G)

Heserdeşlerin *her haysı* öz içki dünyesine berildi. (Köseoğlu vd.1998-11: 116) (TT)
‘Sırdaşların her biri kendi iç dünyasına çekildi.’

Haç kim danışmırdı. (Hacıyev vd. 2009-11: 54) (A) ‘Hiç kimse konuşmuyordu?’

3.5. ANLATILARDA KULLANILAN RETORİK/SANATSAL SORU FORMLARI

Soru formlarının soru yapımı dışında tipolojik olarak çok yaygın bir şekilde retorik amaçlar için kullanıldığı görülür. Bu amaçlar bir olayı hikâye etme, sözün etkisini arttırma, sanatsal bir söylem yakalama gibi kaygılardan meydana gelmiş olabilir.

Bir gayri resmi anlatı bağlamında, özellikle sözlü anlatıda, soru eki olumsuzluk eki ile kullanıldığında neredeyse hiç inanılmayan aksi ve acayip olayları, durumları (Göksel vd.2005: 270) ya da beklenmezlik ve anilik/aniden olma nüanslı retorik soru ifade edebilebilir (Clark 1998: 477).

İstiklal’de yürürken telefonumu çaldır-*ma-(y)a-(y)ım mi*.

Birdé, kop-*ma-sın mi* bir çatırtı. (Altınkaynak 2003: 37) (G) ‘Birden kopmasın mı bir çatırtı.’

Süpürmüş kapı önünü da çıkmış baksın gel-*me-er mi* o çağırılmadık musaafir. (Altınkaynak 2003: 45) (G) ‘Süpürmüş kapı önünü de çıkmış baksın gelmiyor mi o çağırılmadık misafir.’

Gadırlı Sübsöküş, yakınnna yolun düşüp Könöütgönç rayonunun üssünnön baray-*ma-n-mi* (Clark 1998: 477) (TT) ‘... gitmeyeyim mi?’

Retorik soruların önemli özeliği cevap bekletilerin olmayıp bildirme cümlesinin sanatsal amaçlar için kimi zaman da abartıya hizmet eden pekiştirici, kuvvetlendirici olarak soru sözcüğü ile ifade edilmesidir.

Kimse bimez *nasıl* özlediğimi/Küçük şehirdeki dostlarımı(Karahan 2010:54)

Nasıl da almış aklımı,/ Sürmüş, filiz vermiş içimde sevdan, (Ahmet Arif 2011: 32)

Soru sözcüklerinin anlatılarda abartıyı arttırmak ve ya gizem yaratmak için kullanıldığı görülebilir.

Beni *kimler kimler* istemedi ki...

Səhər dostlar yuxudan oyanıp *nə* görsələr yahşıdır?(Nicat da, Dəcəl de kiçilib otdan balaca olmuşdular.) (İsmayılov vd. 2011-2: 193) (A) 'Sabah dostlar uykudan uyanıp ne görseler iyidir?...''

Ömür başdan başa beşikdən qəbrə/ Həyatın sevinci gəmi deyilmi? (Hacıyev vd.2009-11: 89) (A)

SONUÇ

Soru/soru yapıları insanın öğrenme ihtiyacını karşılamak için oluşturduğu dilsel yapılardır. Temel olarak soru yapılarının işlemcileri özel olarak gelişmiş dilbilgisel biçimbirimler -soru eki ve soru sözcükleri-, ayırt edici tonlama, ve ayırt edici sözcük dizimi ve fiil çekimidir. Bu işlemciler iki amaca hizmet etmektedir. Birincisi soranın muhattaptan sadece onay ve ret beklentisini karşılar- evet/hayır sorusu-, ikincisi soranın muhattaptan ayrıntılı bilgi edinme veya içeriği öğrenme beklentisini karşılar-içerik soruları-. Bu iki amaç için evet/hayır sorusu ve içerik sorusu olmak üzere iki soru yapısı gelişmiştir.

Çalışmamızda yazı dili durumundaki Oğuz grubundaki dört Türk dili iki temel soru yapısı bakımından incelenmiştir. Sergiledikleri tipolojik özelliklerin yanında birçok benzerlik ve farklılık görülmüştür. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Farklılıklardan biri Avrupa kıtasındaki konuşma alanı ile Gagavuzcada görülmektedir. Temasta olduğu dillerin etkisiyle soru sözcükleri grubun diğer üyelerinden farklı olarak Hint-Avrupa dillerinin etkisinde kalarak ilgi cümlelerinin başlatıcısı olan ilgi zamiri olarak kullanıma geçmiştir.

Grubun üyeleri arasında seki ya da dokuz temel farklılaşan sorgulama işlemi için kullanılan soru sözcüklerinin bazıları benzerdir (kim, ne/nä); bazıları küçük fonolojik değişimlerle farklılaşır (hangi (T), angı (G), haysı (TT), hansı (A); bazıları da tamamen farklıdır (nasıl (T), nesoy (G), nehili (TT), necä/ nä cür/teher (A)).

Gurubun tüm üyelerinde evet/hayır sorusu ortak soru biçimbirimi olan mX/-mX ile gerçekleştirilir. Soru ekinin fiil çekimine girdiği durumlarda soru ekinin yeri konusunda farklılıklar görülmektedir. Azericede soru eki bütün çekim eklerinden sora gelerek (*geleremi* ‘gelir miyim’, *gelmişimmi* ‘gelmiş miyim’, *geliremmi* ‘geliyor muyum’, *varmı*, *geleceğemmi* ‘gelecek miyim’, *deyilmi* ‘değil mi’) gurubu diğer üyelerinden farklı sistematik bir yapı sergiler. Anacak grubun diğer üyeleri geçmiş zaman eki -DX ve şart eki -sA çekimleri hariç soru ekinin yeri sabit değildir. Kimi durumda iç yerleşik kimi durumda sonda bulunur.

Grubun üyelerinde ortak bir özellik olarak bazı soru sözcükleri soru sorma dışında pekiştirme, kuvvetlendirme (ne, nasıl) ya da olumsuzlama (ne. . . ne de) işlemleri için kullanıldığı görülür.

Daha ayrıntılı bir farklılığa gelecek olursak yön hakkında bilgi istemek için kullanılan soru sözcüğünü incelemek yeterli olacaktır. Türkiye Türkçesinde yön hakkında bilgi istendiği durumda *nere* sözcüğü yönelme durumu eki ve belirtme durumu eki ile çekimlenirken Türkmencede *nire* belirme ve yönelme durum ekini almadan kullanılır: *Ece nire?* (Köseoğlu 1998:176) ‘Ana/anne nereye?’, *Dünyenin iki kontinenlini tutup oturan, ertirki gün bolsa bütün yer sarına hökmürovanlık etcek beyik imperiya nire?* (Köseoğlu 1998:380) ‘Dünyanın iki kıtasını kaplayan, yarın ise bütün yeryüzüne hakimiyet kuracak olan büyük imparatorluk neresi?’. Azericede *hara* yönelme durumu eki ile çekimlenmeden kullanılır : *Bu xatun hara gediri?* (Paşayev 2009:358) ‘Bu hatun nereye gidiyor’) sözcüğü.

Grubun diilerinde ortak olarak soru eki kendinden önceki ögeyi vurgularken soru sözcükleri vurguludur.

Soru işlemcilerinin soru olmayan cümlelerdeki işlevlerini çalışmak alanın yararı için çalışmayı bekleyen geniş bir konu olarak halihazırda beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, İbrahim Ahmet (2015). 'Interrogative structures in Tuvan'. *Turkic Languages* 19: 113-127.
- Buran, Ahmet vd. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Clark, Larry (1998). *Turkmen Reference Grammar*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Dixon, Robert M. W (2012). *Basic Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press, vol. 3.
- Eker, Süer (2012). 'Yapı Bilgisi: Biçim Bilgisi ve Söz Dizimi'. Haluk Akalın vd. *Türk Dili-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 118-157.
- Givon, Talmy (2001). *Syntax*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, vol. 2
- Göksel, Aslı, Kerslake, Celia (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London, New York: Routledge.
- Householder, F. W. (1965). *Basic Course in Azerbaijani*. Surrey: Curzon Press.
- Hanser, Oskar (2003). *Türkmence El Kitabı* (çev. Zuhâl Kargı Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırma Dizisi.
- Johanson, L., Éva Á. Csató (2006). *The Turkic Languages*. London-New York: Routledge.
- Kara, Mehmet (2001). *Türkmence*. Ankara: Akçağ.
- Karahan, Leyla (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ.
- Karakoç, Birsal ((2015)). 'Predicational and Sentential Positions of Interrogative Clitics' *Turkic Languages* 19, 85-101.
- Kornfilt, Jaklin (1997). *Turkish*. London-New York: Routledge.
- Krifka, Manfred (2011). 'Question'. Huesinger, Klaus von (eds.) *Semantic: A International Handbook of Natural Language Meaning*. Berlin-Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG. Vol 2, 1742-1783.

- Kroeger, Paul R (2005). *Analyzing Grammar* . New York: Cambridge Universty Press.
- Lockwood, David G (2002). *Syntactic Analysis and Description* . New York: Continuum.
- Menz, Astrid (2006) 'On Complex Sentences in Gagauz'. Boeschoten, Hendrik (eds.) *Turcik Languages in Contact*. Wiesbaden: Harrassowitz, 142-151.
- Özkan, Nevzat (1996). *Gagavuzca Tükçesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Seimund, P (2011). 'Interrogative Consturaction'. Hespelmath, M. (Eds.) *Language Typology and Language Universal. An International Handbook*. Berlin, New York: Walter de Guyter, 1010-1028.
- Ulutaş, İsmail (2013). 'An Overview of Relative Clause Constructions Modifying Nouns in Gagauz Syntax'. *Tehlikedeki Diller Dergisi* 3, 85-91.

TARANAN METİNLER

- Ahmet Arif (2011). *Hasretinden Prangalar Eskittim*. İstanbul: Metis.
- Altınkaynak, Erdoğan (2003). *Gagavuz Masalları*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz , Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Caferov, Nizami (2010). *Ana Dili*. Bakı: Çarşıoğlu.
- Ellazov, Fazıl vd. (2008) *Azərbaycan Dili-7*. Bakı: Altun Kitap.
- Ellazov, Fazıl vd. (2011). *Azərbaycan Dili-6*. Bakı: Altun Kitap.
- Hacıyev, Tofiq vd. (2009). *Azərbaycan Dili-10*. Bakı: Aspoliqraf.
- Hacıyev, Tofiq vd. (2009) *Azərbaycan Dili-11*. Bakı: Aspoliqraf.
- Hebibli, Reyhan (2010). *Azərbaycan Dili*. Bakı: Mars Print Neşriyat.
- İsmayılov, Refiq vd. (2011). *Azərbaycan Dili-2*. Bakı: Altun Kitap.
- İsmayılov, Refiq vd. (2011). *Azərbaycan Dili-3*. Bakı: Altun Kitap.
- Kerbabaýew, Berdi (1992). *Sayılanan Eserler*. Aşkabat: Magaryf.
- Köseoğlu, Nevzat vd. (1993) *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Azerbaycan Türk Edebiyatı (Nazım-Nesir)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köseoğlu, Nevzat vd. (1998). *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Türkmenistan Türk Edebiyatı(Nazım-Nesir)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Qasımova, Xanım vd. (2011). *Azərbaycan Dili-4*. Bakı: Altun Kitap.
- Makas, Zeynelabidin (1991). *Azerbaycan Çağdaş Hikaye Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oytun Altun, Hilal (2009). *Türçede Soru*. İstanbul. Doktora Tezi.
- Özkan, Nevzat (2007). *Gagavuz Edebiyatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Paşayev, Qəzənfər (2009). *Azərbaycan Folkloru Antologiyası*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu. c. 2.
- Patretində, Aylə (2013, 29 Mart). Önemli Olan – Bizi Biz Olduumuz İçin Sevmeleri. *Anasözü*, s. 4.
- Seyidov, Yusuf vd.(2010). *Azərbaycan Dili-8*. Bakı: Çarşıoğlu.
- Söyegov, Muratgəldi (2017). *Örnekli Türkmence Gramer* . Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Şahbazlı, Faiq vd. (2011). *Azərbaycan Dili-5*. Bakı: Altun Kitap.
- Ulutaş, İsmail (2004) *Relative Clauses in Gagauz Syntax*. İstanbul: İsis Press.
- Xəlilov, Buludxan (2012). *Azərbaycan Dili Antologiyası*. Bakı: Elm və Təhlil Nəşriyyatı.
- Zanet, Todur (2018, 31 Mart). Maamilə surat – unionistlərdən kurtulmak! Aslısı – Gagauzyiayı Bulgar-Gagauz avtonomiyası yapmak! *Anasözü*, s. 2.

EK 1

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 24/06/2019</p> <p>Tez Başlığı : OĞUZ GRUBU TÜRK DİLLERİNDE SORU YAPILARI</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 80... sayfalık kısmına ilişkin 24/06/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7.. 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> 24.06.2019 </p> <p>Adı Soyadı: Tuba KAYA Öğrenci No: N14320859 Anabilim Dalı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI Programı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> Doç. Dr. Mevlüt ERDEM </p>

EK 2

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24/06/2019

Tez Başlığı: OĞUZ GRUBU TÜRK DİLLERİNDE SORU YAPILARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24.06.2019

Adı Soyadı: Tuba KAYA
Öğrenci No: N14320859
Anabilim Dalı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
Programı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Mevlüt ERDEM

Telefon: 0-312-2976860

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr